

Društveno poduzetništvo u Hrvatskoj

Ivančan, Irena

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:784008>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

REPUBLIKA HRVATSKA
SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET

Studentica:

Irena Ivančan

DIPLOMSKI RAD

Društveno poduzetništvo u Hrvatskoj

Kolegij:

SOCIOLOGIJA

Mentorica:

izv. prof. dr. sc. Antonija Petričušić

Zagreb, 2024.

Sadržaj

1. UVOD	6
2. RAZVOJ I ODREĐENJE POJMA DRUŠTVENOG PODUZETNIŠTVA.....	8
2.1. Značaj i definicija tradicionalne poduzetničke djelatnosti	8
2.3. Društveno poduzetništvo – pojam i značajke	10
3. RAZVOJ DRUŠTVENE EKONOMIJE I DRUŠTVENOG PODUZETNIŠTVA U HRVATSKOJ.....	12
3.1. Začeci razvoja i građanske inicijative do 1990. godine kao temelji društvene ekonomije Hrvatske	12
3.2. Razvoj društvenog poduzetništva u Hrvatskoj od 1990. do 2009. godine	13
3.3. Društveno poduzetništvo u Hrvatskoj nakon 2009. godine	16
4. PRAVNI I INSTITUCIONALNI OKVIR DRUŠTVENOG PODUZETNIŠTVA U HRVATSKOJ.....	24
4.1. Pravni okvir društvenog poduzetništva	24
4.2. Institucionalni i financijski okvir razvoja društvenog poduzetništva u Hrvatskoj	27
5. DRUŠTVENO PODUZETNIŠTVO HRVATSKE U BROJKAMA I PRAKSI.....	30
5.1. Stanje društvenog poduzetništva u Hrvatskoj	30
5.2. Primjeri prakse u Hrvatskoj	31
6. ZAKLJUČAK	35
Bibliografija	37

SAŽETAK

Rad predstavlja sveobuhvatan pregled razvoja društvenog poduzetništva u Hrvatskoj, od njegovih začetaka do današnjih dana. Društvena poduzeća, vođena primarno društvenom koristi, pojavila su se kao odgovor na brojne društvene i ekonomske izazove s kojima se suočava hrvatsko društvo. Društveno poduzetništvo pokazalo je veliki potencijal za stvaranje pozitivnih promjena, no njegov razvoj je usporen zbog nedostatka zakonodavnog okvira, ograničenih financijskih potpora i vrlo uskog područja djelovanja sektora što predstavlja glavne prepreke rastu i razvoj društvenog poduzetništva u Hrvatskoj. Usprkos tome društveni poduzetnici nastavljaju koristiti kreativnost i inovativnost u rješavanju društvenih problema, poput nezaposlenosti, siromaštva i socijalne isključenosti. Društvena poduzeća mogu doprinijeti jačanju lokalnih zajednica, očuvanju okoliša, stvaranju novih radnih mjesta te održivog i pravednijeg društva. Za daljnji razvoj ovog sektora, nužna je institucionalna podrška, uspostava jasnog zakonskog okvira, trajne financijske potpore uz jačanje suradnje između javnog, privatnog i civilnog sektora te podizanje svijesti o važnosti društvenog poduzetništva. U zaključku rada naglašeno je da je društveno poduzetništvo važan pokretač pozitivnih promjena u hrvatskom društvu, no za korištenje njegovog punog potencijala, potrebno je povoljnije okruženje za razvoj društvenih poduzeća.

Ključne riječi: društveno poduzetništvo, društveni poduzetnik, socijalno poduzetništvo, solidarna ekonomija, razvoj, Hrvatska, Europski socijalni fond, konferencija

ABSTRACT

The thesis provides a comprehensive overview of the development of social entrepreneurship in Croatia, from its beginnings to the present day. Social enterprises, primarily driven by social benefits, have emerged as a response to numerous social and economic challenges facing Croatian society. Social enterprises have shown great potential for creating positive change, but their development has been hindered by the lack of a legislative framework, limited financial support, and a very narrow scope of the sector, which are the main obstacles to the growth and development of social entrepreneurship in Croatia. Despite this, social entrepreneurs have shown creativity and innovation in addressing social problems such as unemployment, poverty, and social exclusion. Social enterprises can contribute to strengthening local communities, protecting the environment, creating new jobs, and fostering a sustainable and more equitable society. For the further development of this sector, institutional support, the establishment of a clear legal framework, sustainable financial support, and strengthening cooperation between the public, private, and civil sectors are necessary, as well as raising awareness of the importance of social entrepreneurship. In conclusion, the thesis emphasizes

that social entrepreneurship is an important driver of positive change in Croatian society, but in order to realize its full potential, a more favorable environment for the development of social enterprises is needed.

Keywords: social entrepreneurship, social entrepreneur, social enterprise, solidarity economy, development, Croatia, European Social Fund, conference

Izjava o izvornosti

Ja, Irena Ivančan pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključivo autorica diplomskog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Irena Ivančan v.r.

(potpis studentice)

1. UVOD

Globalne ekonomske krize predstavljaju značajne prepreke za tradicionalno poduzetništvo. Sputavanje te kreativne čovjekove djelatnosti posredno dovodi i do krize cijelog društva. Suvremeno društvo nužno je trebalo nove oblike gospodarske aktivnosti, ne bi li što uspješnije spriječilo porast siromaštva, gladi i socijalnih razlika te riješilo društvene probleme i neuspjehe tržišne ekonomije. Društvene inovacije, među kojima i društveno poduzetništvo, pojavile su se kao moguća rješenja za goruće probleme i negativne posljedice globalizacije.

Hrvatska, mlada država, zemlja u tranziciji, suočila se s brojnim izazovima koji su također zahtijevali nove i kreativne pristupe i ideje. Začetak društvenog poduzetništva se u hrvatskom kontekstu pojavio u ratnom razdoblju kao obećavajući alat u području socijalne skrbi, za poticanje lokalnog razvoja, stvaranje novih radnih mjesta i unaprjeđenje kvalitete života.

U ranim godinama postoji neslaganje u prevođenju pojmova *social economy*, *social entrepreneurship*, *social enterprise* i *social entrepreneur* za koje većina organizacija civilnog društva i javnog sektora u Hrvatskoj te zemljama regije najčešće upotrebljava izravan prijevod upotrebom riječi socijalno. S vremenom su nastali i neki alternativni pojmovi poput solidarne ekonomije, ekonomije utemeljene na vrijednostima, humane ekonomije ili poduzetništva u službi zajednice.¹ U ovom radu korišteni su pojmovi društvena ekonomija, društveno poduzetništvo, društveno poduzeće i društveni poduzetnik jer je njima obuhvaćena sva širina takvog djelovanja s ciljem opće društvene koristi, a ne samo u području socijalne skrbi, prihvaćajući stav koji iznosi Strategija razvoja društvenog poduzetništva u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2015. do 2020. godine (dalje u tekstu: Strategija razvoja društvenog poduzetništva).²

Cilj ovog rada je analiza osnovnih odrednica poduzetništva, nastanak ideja društvene ekonomije i razvoj društvenog poduzetništva u svijetu i u Hrvatskoj, uloga i stanje društvenog poduzetništva u Hrvatskoj, razmatranjem inovacija koja donose boljitak i doprinose ne samo društvenom poduzetniku nego i društvu u cjelini te istraživanje postojećeg institucionalnog okvira koji podupire ili ograničava razvoj ovog sektora uz predstavljanje primjera iz prakse koji mogu poslužiti kao inspiracija i temelj za budući razvoj.

¹ Petričević, T., *O društvenoj ekonomiji i društvenom poduzetništvu u: Poduzetništvo u službi zajednice. Zbornik radova o društvenom poduzetništvu*, Nacionalna zaklada za razvoj civilnoga društva, Zagreb, 2012., str. 14 i sl.

² Vlada RH, Strategija razvoja društvenog poduzetništva u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2015. do 2020. godine, dostupno na: <https://www.esf.hr/wordpress/wp-content/uploads/2015/02/Strategija-razvoja-dru%C5%A1tvenog-poduzetni%C5%A1tva-u-RH-za-razdoblje-2015-2020.pdf> (17. 7. 2024.), str. 6.

U radu su obrađene sljedeće teme: povijesni razvoj poduzetništva, definicija samog pojma te uloga u poticanju ekonomskog rasta i razvoja, pojam društvene ekonomije i društvenog poduzetništva u svijetu uz detaljnije razmatranje njegova rasta i razvoja u Hrvatskoj uz analizu i određivanje njihovih posebnosti. Istražene su postojeće politike, zakoni i programi koji podupiru ili ograničavaju razvoj društvenog poduzetništva u Hrvatskoj te procjena njihove učinkovitost. Uz osvrt na pravni okvir i institucije kroz koje se društveno poduzetništvo potiče, predstavljeni su različiti pravni oblici društvenih poduzeća koja djeluju u Hrvatskoj. U radu su navedeni podaci o statusu društvenog poduzetništva u Hrvatskoj te su predstavljeni primjeri društvenog poduzetništva u hrvatskoj praksi. Šesti dio, zaključno poglavlje, sažima cijeli rad, identificira izazove i daje sliku mogućeg razvoja društvenog poduzetništva u Hrvatskoj.

Metodologija korištena u ovome radu bazirana je na korištenju postojećih izvora podataka, analizom sadržaja i upotrebom komparativno-povijesne metode. Rad se temelji na prikupljenoj i pročitanoj literaturi koja se sastoji od knjiga, udžbenika, priručnika, izvještaja, zakonskih propisa, monitora te velikim dijelom internet stranica i dostupnih dokumenata društvenih poduzeća i ostalih aktera sektora kako bi se utvrdili ciljevi i rezultati njihovog djelovanja. Korišteni su sadržaji na hrvatskom i engleskom jeziku. Napravljena je i analiza primjera uspješnog i neuspješnog društvenog poduzetnika te njihov utjecaj na zajednicu. Komparativno-povijesnom metodom i analizom literature i dokumenata iz prošlosti rekonstruiran je razvoj društvenog poduzetništva u Hrvatskoj. Internet se pokazao kao vrijedno mjesto i izvor podataka upravo zato jer su sadržaji koje promiču akteri sektora društvene ekonomije različiti od službenih stavova.

2. RAZVOJ I ODREĐENJE POJMA DRUŠTVENOG PODUZETNIŠTVA

2.1. Značaj i definicija tradicionalne poduzetničke djelatnosti

Poduzetništvo je kreativna aktivnost³ mislenog bića, nositelja društvenih promjena pa bismo mogli reći da ono postoji otkada i čovjek⁴. Još u prapovijesti, razmjena i primitivna trgovina bile su značajne društvene interakcije te zauzimaju važnu ulogu u nastanku civilizacija.⁵ Korijene rane poduzetničke aktivnosti pronalazimo u zapisima babilonske, egipatske, arapske i kineske civilizacije. Stari vijek je vrijeme u kojem se odvija ubrzani razvoj malih poduzeća što dovodi do procvata drevnih kultura.⁶

Pod pojmom kakvim ga danas shvaćamo, poduzetništvo se javlja između 12. i 15. stoljeća. Poduzetnici pojedinci (trgovci) počinju se u tom razdoblju privremeno udruživati kako bi smanjili rizike svojih pothvata. Krajem 14. stoljeća nastaju i prvi trajniji oblici poduzetničkih udruženja, začeci današnjih trgovačkih društva.⁷ To je doba djelovanja Marka Pola, prvog poznatog poduzetnika u povijesti. Do masovnije pojave poduzetničkog djelovanja dolazi tek u 17. stoljeću uz procvat međunarodne i prekooceanske trgovine. Uspostavlja se veza između rizika i poduzetništva.⁸ Krajem 19. i početkom 20. stoljeća, u vrijeme industrijske revolucije, poduzetništvo postaje sve važnije u novim industrijama no masovna proizvodnja i stvaranje velikih industrijskih korporacija ubrzo dovode do značajnog pada uloge poduzetništva te usporavanja njegova rasta i razvoja.⁹ Usporedo, u zemljama socijalističkog uređenja, poduzetništvo se potiskuje društveno-planskim gospodarstvom koje ne nudi mogućnosti za razvoj i koči gotovo sve oblike pojedinačnih poduzetničkih aktivnosti.¹⁰ Kraj 20. stoljeća je razdoblje ponovnog procvata. S razvojem informacijske tehnologije i propašću socijalističkog uređenja, poduzetništvo ponovo dobiva na važnosti.¹¹ Tehnološke revolucije i posljedice globalizacije utječu na niz društvenih, proizvodnih i razvojnih promjena koje značajno mijenjaju poduzetništvo i njegovu ulogu u društvu.

³ Buble, M.; Buble, M., *Poduzetništvo*, ASPIRA visoka škola za menadžment i dizajn, Split, 2014., str 38.

⁴ Novak, M.; Sikavica, P., *Poslovna organizacija*, Informator, Zagreb, 1999., str. 3.

⁵ Oka, R.; Kusimba, Chapurukha M., *The Archaeology of Trading Systems, Part 1: Towards a New Trade Synthesis, Journal of Archaeological Research*, vol. 16, br. 4, 2008., str. 339.

⁶ Buble, M.; Kružić, D., *Poduzetništvo-realnost sadašnjosti i izazov budućnosti*, RRIF Plus, Split, 2006., str. 76.

⁷ Gorupić, D.; Gorupić, D. jr., *Poduzeće: postanak i razvoj poduzetništva i poduzeća*, Informator, Zagreb, 1990., str.19.

⁸ Hisrich, R. D.; Peters, M. P.; Shepherd, D. A., *Poduzetništvo*, Mate, Zagreb, 2011., str. 6.

⁹ Kolaković, M., *Poduzetništvo u ekonomiji znanja*, Sinergija d.o.o., Zagreb, 2006., str. 7.

¹⁰ Buble, Buble, op. cit. (bilj. 3), str 4.

¹¹ *Ibid.*, str 5.

Poduzetništvo je predmet proučavanja brojnih, ponajprije društvenih znanosti, čiji interes proizlazi iz činjenice da poduzetništvo postoji otkako je civilizacija i jedno je od osnovnih pokretača društvenih promjena.¹²

Riječ *entrepreneurship* (poduzetništvo) korijene ima u francuskoj riječi *entreprendre* što znači „ići između“¹³, a kojom se poduzetnika definiralo kao osobu koja spremna preuzeti rizik novoga. Poduzetništvo, aktivnost poduzetnika, vežemo uz glagol poduzeti, u značenju „pristupiti ostvarenju čega, početi što raditi“.¹⁴ Ono je „sposobnost pokretanja određene akcije, poduzimanja aktivnosti sa svrhom postizanja željenoga cilja, pritom predmnijevajući spremnost na borbu protiv prepreka, uključivo spremnost na neizvjesnost ishoda i rizik.“¹⁵ Prihvatanje pojma poduzetništvo (*entrepreneurship*) u široj akademskoj upotrebi, osobito na engleskomu govornom području, zasluga je Johna Stuarda Milla (1806.-1873.).

Niti jedna teorija poduzetništva nije cjelovita i ne može jasno definirati poduzetništvo upravo zbog njegove kompleksnosti i promjenjivosti¹⁶. Različitost u definiranju također proizlazi iz različitosti povijesnih razdoblja te pristupa pojedinih teoretičara određenju samog pojma.¹⁷ Kroz više od 250 godina, otkako se u literaturi pojavio pojam suvremenog poduzetništva¹⁸, mnogi autori su ponudili različite definicije i sa različitih gledišta pokušali odrediti koje su njegove bitne značajke. Različiti pristupi pojašnjavaju pojam s psihološkog, ekonomskog ili sociološkog gledišta propuštajući obuhvatiti multidimenzionalnu i dinamičnu cjelinu poduzetničke djelatnosti.

Europska komisija smatra poduzetništvo jednom od osam ključnih kompetencija za cjeloživotno učenje¹⁹, navodeći da je poduzetništvo „način razmišljanja odnosno proces stvaranja i razvijanja ekonomskih aktivnosti kombiniranjem rizika, kreativnosti i/ili inovativnosti uz pouzdanu upravljačku strukturu unutar nove ili postojeće organizacije.“²⁰

Poduzetništvo obuhvaća svaku kreativnu i inovativnu aktivnost poduzetnika koja

¹² Buble, Kružić, op. cit. (bilj. 6), str. 1.

¹³ Hisrich, Peters, Shepherd, op. cit. (bilj. 8), str. 6.

¹⁴ (V.) Hrvatski jezični portal, dostupno na: <http://hjp.znanje.hr/index.php> (17. 7. 2024.).

¹⁵ Kružić, D., *Poduzetništvo i ekonomski rast: Reaktualiziranje uloge poduzetništvu u globalnoj ekonomiji*, Ekonomska misao i praksa, vol. 16. br. 2, 2007., str. 168.

¹⁶ Tkalec, Z., *Definicija i karakteristike poduzetništva kao ključne kompetencije cjeloživotnog učenja*, Učenje za poduzetništvo, vol. 1, br. 1, 2011., str. 35.

¹⁷ Kružić, op. cit. (bilj. 15), str. 168.

¹⁸ Novak, Sikavica, op. cit. (bilj. 4), str. 685.

¹⁹ Europska Komisija/EACEA/EURYDICE, *Razvijanje ključnih kompetencija u europskim školama: Izazovi i prilike za politiku.*, Ured za publikacije Europske unije, Luksemburg, 2012., str. 7-8.

²⁰ Europska komisija, Zelena knjiga Poduzetništvo u Europi 2003., EM5765 COM (2003) 27 final, 21. 3. 2003., dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52003DC0027&qid=1690045544513> (17. 7. 2024.), str. 7.

uključuje preuzimanje rizika, odgovornost i samostalnost²¹ te ima pozitivan utjecaj na osobno i društveno blagostanje.

2.3. Društveno poduzetništvo – pojam i značajke

Uz tradicionalno i korporativno poduzetništvo u kojima dobit stječu poduzetnik i poduzeće, kao odgovor na brojne ekonomske i socijalne probleme suvremenog doba, javlja se društveno poduzetništvo. Cilj mu nije isključivo stjecanje dobiti već stvaranje novih vrijednosti društva i nastanak društvenih promjena.²² Spomenute nove vrijednosti mogu biti održivost neprofitne organizacije, stvaranje novih radnih mjesta, zapošljavanje marginaliziranih skupina i sl.²³ Društveno poduzetništvo je aktivnost društvenog poduzetnika. To je onaj poduzetnik koji prepoznaje društveni problem i započinje poduzetničku djelatnost s ciljem društvene promjene.²⁴ Dok se učinkovitost u tradicionalnom poduzetništvu mjeri kroz dobit i povrat ulaganja, društveni poduzetnici dodatno procjenjuju uspjeh kroz društvene promjene koje postižu.²⁵ Uz dodatnu društvenu vrijednost, razlika između tradicionalnog i društvenog poduzetništva je u načinu raspodjele dobiti. Društveno poduzetništvo dohodak koji ostvari usmjerava na ostvarenje društvenog cilja zbog koje je osnovano. Raspodjela dobiti ne vrši se poduzetniku, menadžerima ili osobama koje su je ostvarile. Novac se usmjerava u daljnje društveno-poduzetničke aktivnosti ili služi za pokriće troškova poslovanja društvenog poduzeća.²⁶ Društvenim poduzetništvom obuhvaćene su profitne i neprofitne organizacije kojima je prvenstveni cilj poslovanja društvena promjena.²⁷

Pod pojmom društvenog poduzetništva razlikujemo dvije vrste poduzetničkog djelovanja. Riječ je o poduzetničkoj aktivnosti kojom društveni poduzetnik ostvaruje dobit te je potom usmjerava u razvoj vlastite djelatnosti ili o socijalnom zapošljavanju osnivanjem

²¹ Tkalec, op. cit. (bilj. 16), str. 38.

²² Lupšić, D.; Bajok, I.; Medić, M.; Glavina Petričević, S.; Petričević, T.; Fruchterman, J., *Poduzetništvo u službi zajednice, Zbornik radova o društvenom poduzetništvu*, Nacionalna zaklada za razvoj civilnog društva, Zagreb, 2012., str. 9.

²³ Petričević, op. cit. (bilj. 1), str. 20.

²⁴ Perčin, M.(ur.), *Socijalno poduzetništvo. Inovacija za dobrobit čovječanstva*, Organizacija za građanske inicijative, Osijek, 2011., str. 10.

²⁵ Glavina Petričević, S.; Petričević, T., *Mjerenje društvenog utjecaja u: Poduzetništvo u službi zajednice. Zbornik radova o društvenom poduzetništvu*, Nacionalna zaklada za razvoj civilnog društva, Zagreb, 2012., str. 57.

²⁶ Sočo, A., *Sam svoj majstor. Početnica iz socijalnog poduzetništva za organizacije mladih i za mlade*, Mreža mladih Hrvatske, Čakovec, 2009., str. 10-11.

²⁷ Žuvić, E.; Ostroški, S., *Socijalno poduzetništvo ili društveno poduzetništvo?*, Quantum21.net, listopad 2012., dostupno na: <http://www.quantum21.net/?component=q21&id=1048> (17. 7. 2024.).

pravnog subjekta, a s ciljem zapošljavanja što većeg broja pripadnika marginaliziranih i ugroženih skupina odnosno dugotrajno nezaposlenog stanovništva.²⁸

Kao što ne postoji jedinstvena definicija poduzetništva, ne postoji niti jednostavan način kojim bi se odredilo društveno poduzetništvo. Od postojećih pedesetak definicija, većina ih je usmjerena na stvaranje društvene vrijednosti, 6 definicija usmjerava se na rješavanje socijalnih problema, a 16 na stvaranje društvenih promjena.²⁹

Društveno poduzetništvo relativno je mlad te premalo istražen oblik društvenog djelovanja čiji se teorijski okviri tek postavljaju. Kako je riječ o području koje je još u nastajanju, vrlo ga je teško odrediti jer je još „živo“ i još se uvijek mijenja i razvija.³⁰ Sam pojam društveno poduzetništvo prvi put 1972. godine spominje Bill Drayton, osnivač Ashoke. Smatra se da je njegova definicija društvenog poduzetništva ujedno i jedna od najznačajnijih. Drayton tu vrstu poduzetništva vidi kao inovativan pristup rješavanju ozbiljnih problema s kojima se suočava svaka zajednica. To je poduzetništvo s etičkim integritetom čiji cilj nije povećanje privatne već društvene vrijednosti.³¹

Zelena knjiga o poduzetništvu u EU je društveno poduzetništvo odredila kao djelovanje „nove ili postojeće organizacije čiji je prioritetni cilj stvoriti nove društvene vrijednosti, a ako u tom procesu dođe do stvaranja profita onda se on koristi za ostvarenje misije organizacije.“³²

²⁸ Šuntić, I.; Vorkapić, B. (ur.), *Udruge i socijalno poduzetništvo*, Organizacija za građanske inicijative, Osijek, 2010., str. 10.

²⁹ Vincetić, V.; Babić, Z.; Baturina, D., *Definiranje područja i potencijal razvoja socijalnog poduzetništva Hrvatske u komparativnom kontekstu*, *Ekonomski pregled*, vol. 64, br. 3, 2013., str. 259.

³⁰ Baturina, D., *Konceptualiziranje socijalnog poduzetništva i izazovi razvoja područja*, *Ekonomski misao i praksa*, vol. 22, br. 1, 2013., str. 129.

³¹ Vidović, D., *Socijalno poduzetništvo u Hrvatskoj*, Doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2012., dostupno na: https://bib.irb.hr/datoteka/611357.Davorka_Vidovic_doktorat.pdf (17. 7. 2024.), str. 23.

³² Europska komisija, op. cit., (bilj. 20), str. 7.

3. RAZVOJ DRUŠTVENE EKONOMIJE I DRUŠTVENOG PODUZETNIŠTVA U HRVATSKOJ

3.1. Začeci razvoja i građanske inicijative do 1990. godine kao temelji društvene ekonomije Hrvatske

Koncept društvene ekonomije i društvenog poduzetništva u Hrvatskoj kao i većini susjednih zemalja postoji tek koje desetljeće.³³ Povijesno gledano uočljivo je da postoje aktivnosti koji ukazuju na kontinuitet građanskih udruživanja i inicijativa vezanih uz zadovoljenje socijalnih potreba najugroženijih skupina društva.³⁴ Ovisno o društvenim okolnostima tijekom njihova razvoja mijenjaju im se organizacijski oblici no ciljevi ostaju isti, djelovanje za opće dobro zajednice i najugroženijih.³⁵

U tradiciji hrvatskih građanskih organizacija, prvi tragovi društvenog poduzetništva vezani su uz osnivanje zaklada, bratovština i djelovanje crkve u 15. i 16. stoljeću³⁶. Takva djelovanja pridonijela su stvaranju temelja socijalnih institucija u Hrvatskoj³⁷, a nastavljaju se sve do kraja 2. svjetskog rata. Nakon 1945. ukinuti su svi propisi koji su uređivali osnivanje i djelovanja zaklada, a njihove filantropske aktivnosti su zaustavljene.³⁸

Industrijalizacija, modernizacija i razvoj građanske kulture bili su poticaj i za druge inicijative u kojima danas prepoznajemo korijene društvene ekonomije. Kao izraz samoorganiziranja i zaštite od nepovoljnih gospodarskih učinaka, krajem 19. stoljeća osnivaju se prve zadruge u Hrvatskoj.³⁹ Zadruga i kontinuitet njihova postojanja nesporno predstavljaju tradicijsku vrijednost na kojoj se temelji društveno poduzetništvo i današnje zadrugarstvo Hrvatske. Prva zadruga u Hrvatskoj osnovana je 1862. u Pitomači kao štedno kreditno zadruga.⁴⁰ Zadrugarstvo se u Hrvatskoj razvija pod utjecajem zadružnih ideja koje stižu iz Europe i temelj je seljačkog političkog pokreta braće Radić. Razdoblje između dva svjetska rata obilježava snažan utjecaj zadrugarstva na daljnji razvoj sela uz zadržavanje izvornih načela

³³ Lupšić et al., op. cit. (bilj. 22), str. 19.

³⁴ Vidović, op. cit. (bilj. 31), str. 197.

³⁵ Kuliš, D. (ur.) et al., *Mogućnosti stvaranja poticajnog poreznog sustava za razvoj i djelovanje organizacija civilnoga društva i organizacija koje djeluju za opće dobro u Republici Hrvatskoj s usporednom analizom stanja u zemljama članicama Europske unije*, Institut za javne financije Zagreb, Zagreb, 2009., str. 16.

³⁶ Pavić-Rogošić, L.; Kunović, K., *Mogućnosti razvoja zaklada lokalnih zajednica u Hrvatskoj*, ODRAZ, Zagreb, 2004., str. 7.

³⁷ Kuliš, D. et al., op. cit. (bilj. 35), str. 20.

³⁸ Miković, D., *Zaklade i filantropija u Hrvatskoj*, AED CroNGO program, Zagreb, 2003., str. 7.

³⁹ Puljiz, V.; Bežovan, G.; Matković, T.; Šućur, Z.; Zrinščak, S., *Socijalna politika Hrvatske*, Pravni fakultet Zagreb, Zagreb, 2008., str. 398.

⁴⁰ Begović, Bego, B., *Pitomača kroz prošlost 1*, vlastita naklada, Pitomača, 2015., str. 364.

zadružnog pokreta.⁴¹ Sredinom 20. stoljeća s krajem 2. svjetskog rata temeljno su izmijenjeni društveni i gospodarski uvjeti s kojima nestaje zadrugarstvo u dotadašnjem obliku.⁴²

U razdoblju od 1945. godine do osamostaljenja Hrvatske, u socijalističkom uređenju u kojem nije postojala podjela na privatni i javni sektor te u nedostatku političkoga i pravnog okvira koji bi omogućio njihov razvoj, građanske organizacije i civilno društvo praktički nisu postojale.⁴³ Izuzetak su zaštitne radionice za invalide osnivane, početkom pedesetih godina, s ciljem pomaganja ranjivim skupinama i djelovanjem na proizvodno-rehabilitacijskom načelu.⁴⁴ Neke su i danas aktivne.⁴⁵ U području socijalne skrbi za ugrožene skupine brinu humanitarne karitativne organizacije unutar Katoličke crkve te Crveni križ.⁴⁶ Seljačke radne zadruge čije je članstvo bilo prisilne prirode, umjesto svojim članovima, služe državnim interesima čime se krše osnovna zadružna načela. Iako su djelovale samo nekoliko godina nanijele su veliku štetu kasnijem prihvaćanju i važnosti zadružnog pokreta u samostalnoj Hrvatskoj.⁴⁷

Pravo slobodnog udruživanja građana kao pretpostavke razvoja civilnog društva i inicijativa za opću dobrobit društva u socijalističkom okruženju se odvija pod kontrolom države, uređeno Zakonom o društvenim organizacijama i udruženjima građana iz 1982. godine i njegovim kasnijim izmjenama. Krajem osamdesetih javljaju se nastojanja za ostvarivanjem tih prava kroz ekološke, ženske i profesionalne udruge. Ovaj zakon je ostao zakonski okvir za osnivanje, registraciju i djelovanje udruga sve do 1997. godine.⁴⁸

Krajem osamdesetih godina 20. stoljeća započinje razdoblje tranzicije iz planskog u tržišno gospodarstvo, iz jednostranačja u parlamentarnu demokraciju uz transformaciju cijelog društva i razvoj poduzetništva u Hrvatskoj.

3.2. Razvoj društvenog poduzetništva u Hrvatskoj od 1990. do 2009. godine

S promjenom političkog sustava i donošenjem Ustava 1990. godine, uz poticaj inozemnih organizacija i donatora, počinje se razvijati civilno društvo u Hrvatskoj.⁴⁹ Kao pravne osobe javljaju se udruge, zaklade i fundacije, privatne ustanove te neke neprofitne

⁴¹ Begović, op. cit. (bilj.40), str. 22-27.

⁴² *Ibid.*, str. 29.

⁴³ Kuliš, D. et al., op. cit. (bilj. 35), str.20.

⁴⁴ Bežovan, G., *Razvoj organizacija civilnog društva kao pretpostavka uspješne reforme socijalne države u Hrvatskoj*, Politička misao: časopis za politologiju, vol. 40, br.1, 2003, str. 76.

⁴⁵ (V.) URIHO, dostupno na: <https://www.uriho.hr/o-nama/ustanova-uriho> (17. 7. 2024.).

⁴⁶ Vidović, op. cit. (bilj. 31), str. 138.

⁴⁷ Matijašević, A., *Zadružno zakonodavstvo u Hrvatskoj: razvoj i problemi legislative poljoprivrednog zadrugarstva*, Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja, vol. 43, br. 1, 2009.

⁴⁸ Puljiz et al., op. cit. (bilj. 39), str. 407.

⁴⁹ Naziva se još i treći sektor, dobrovoljački sektor, nevladine ili neprofitne organizacije

zadruga.⁵⁰ Izgradnja civilnog društva u Hrvatskoj potaknula je razvoj mreže do tada nepostojećih institucija između države i tržišta.⁵¹ Društveno poduzetništvo u Hrvatskoj započinje svoj razvoj potaknuto isključivo aktivnostima neprofitnih organizacija koje se u nedostatku financijskih sredstava okreću samofinanciranju.⁵² Država je bila gotovo nevidljivi sudionik u tom razvoju. Dio civilnog društva otvoren za nove ideje, postao je nositelj razvoja, kreator inovativnih projekata te inicijator novih oblika djelatnosti i umrežavanja.

Temelj odnosa države prema organizacijama civilnog društva je Socijalni program Vlade Republike Hrvatske iz ožujka 1993. godine koji ih spominje tek usputno, stavlja ih u pasivan položaj bez prepoznavanja potencijala i njihove buduće uloge uz nastojanje da ih koordinira i kontrolira.⁵³ Usvajanjem Programa zadovoljavanja socijalnih potreba građana Republike Hrvatske u razdoblju od 1997. do 1999. godine dan je poticaj razvijanju odnosa države i civilnog društva te otvorena mogućnost sudjelovanja nevladinih organizacija u brizi za siromašne i starije osobe, invalide, socijalno ugroženu djecu i mladež te druge socijalno ugrožene osobe.⁵⁴ 1995. godine u Hrvatskoj se prvi put spominje društveno poduzetništvo pod terminom neprofitnog sektora u znanstvenom radu Gojka Bežovana. Bežovan prepoznajući važnost i potencijal navodi da se takve organizacije ne osnivaju radi ostvarivanja dobiti, no ako se ona ostvari, koristi se upravo za djelatnosti zbog kojih je organizacija osnovana.⁵⁵ Razvoj građanskih inicijativa tekao je vrlo sporo paralelno s donošenjem temeljnih propisa koji su uređivali osnivanje i djelovanje civilnih organizacija: Zakon o humanitarnoj pomoći 1992. godine, Zakon o zakladama i fondacijama 1995. godine i Zakon o udrugama 1997. godine.

1998. godine je osnovan Ured za udruge s ciljem stvaranja uvjeta za partnersku i međusektorsku suradnju s neprofitnim organizacijama, prvenstveno udrugama⁵⁶. Stupanjem na snagu Zakona o socijalnoj skrbi početkom 1998. godine otvorena je mogućnosti djelovanja privatnih i nevladinih inicijativa u socijalnom sektoru.⁵⁷ Organizacije civilnog društva devedesetih su se godina kroz svoje aktivnosti bavile socijalno ugroženim i marginaliziranim skupinama no većim dijelom u projektima bez dugoročne strategije. Djelovanja bliska sadržaju društvene ekonomije i društvenog poduzetništva u tom su razdoblju nesistematična i

⁵⁰ Bežovan, G., *Neprofitne organizacije i kombinirani model socijalne politike*, Revija za socijalnu politiku, vol. 2, br. 3, 1995., str. 299.

⁵¹ Bežovan, G., *Neprofitne organizacije i kombinirani model socijalne politike*, Revija za socijalnu politiku, vol. 2, br. 3, 1995., str. 211.

⁵² Vincetić, Babić, Baturina, op. cit. (bilj. 29), str. 257.

⁵³ Šućur, Z., *Razvoj socijalne pomoći i socijalne skrbi u Hrvatskoj nakon Drugog svjetskog rata*, Revija za socijalnu politiku, vol. 10, br. 1, 2003., str. 15.

⁵⁴ Puljiz et al., op. cit. (bilj. 39), str. 413.

⁵⁵ Bežovan, G., op. cit. (bilj. 51), str. 198.

⁵⁶ Vlada Republike Hrvatske Ured za udruge, dostupno na: <https://udruge.gov.hr/o-uredu/9> (17. 7. 2024).

⁵⁷ Šućur, op. cit. (bilj. 53), str. 15-16.

povremena, a međunarodne organizacije nisu nudile poticaj financiranjem razvojnih projekata i ulaganjem u održivi razvoj organizacija civilnog društva.⁵⁸

Prvi službeni dokument koji spominje društveno poduzetništvo je Program suradnje Vlade Republike Hrvatske i nevladinog, neprofitnog sektora u Republici Hrvatskoj iz 2000. godine. Program uz osnovna načela spominje i „razvoj socijalnog poduzetništva i socijalnog kapitala kao bitne komponente društvenog razvoja“.⁵⁹ Osim promjena u politici financiranja neprofitnog sektora nije došlo do značajnije praktične primjene programa te je njegov učinak bio nezamjetan.⁶⁰

Među glavnim ciljevima Nacionalne zaklade za razvoj civilnog društva⁶¹ osnovane krajem 2003. spominje se razvoj društvenog poduzetništva i zapošljavanja u neprofitnom sektoru. Ciljevi se nastoje ostvariti stvaranjem uvjeta za zapošljavanje u neprofitnom sektoru, promicanjem koncepta društvenog poduzetništva, decentralizacijom i deetatizacijom pružanja socijalnih usluga te standardizacijom uvjeta za pružanje socijalnih usluga i društveno poduzetništvo.⁶²

Pod pritiskom Ureda Europske unije u Zagrebu, sredinom 2005. Savjet za razvoj civilnog društva donosi odluku od izradi Strategije potpore i poticanja razvoja civilnog društva. Najveću prepreku razvoju civilnog društva, a time i razvoju društvenog poduzetništva predstavlja činjenica da se programi i suradnje započeti u mandatu jedne vlade često prekidaju promjenama vlasti⁶³, a rezultati opsežnog istraživanja Centra za razvoj neprofitnih organizacija (CERANEO) provedenog 2005. godine ukazuju na vrlo ograničen dijalog države i civilnog društva u Hrvatskoj.⁶⁴

Direktan poticaj društvenom poduzetništvu Hrvatske ponudila je 2005. godine međunarodna neprofitna organizacija Nonprofit Enterprise and Self-Sustainability Team (dalje u tekstu: NESsT) provođenjem prvog natječaja za razvoj društvenog poduzetništva. Godinu

⁵⁸ Bežovan, G., *Preispitivanje okvira i potencijala za razvoj kombinirane socijalne politike u Hrvatskoj*, Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao i sociologijska istraživanja okoline, vol. 12, br. 1-2, 2003., str. 102.

⁵⁹ Program suradnje Vlade Republike Hrvatske i nevladinog, neprofitnog sektora u Republici Hrvatskoj iz 2000. godine, dostupno na: https://udruga.gov.hr/UserDocsImages/userfiles/Program.suradnje_prijedlog.pdf (17. 7. 2024.).

⁶⁰ Puljiz et al., op. cit. (bilj. 39), str. 417.

⁶¹ Nacionalna zaklada za razvoj civilnog društva, *Uvod - Od vizije do promjene*, dostupno na: <http://zaklada.civilnodrustvo.hr/category/101/subcategory/109> (17. 7. 2024.).

⁶² Nacionalna zaklada za razvoj civilnog društva, *Strategija djelovanja za razdoblje od 2004. - 2007. godine*, dostupno na: <http://zaklada.civilnodrustvo.hr/category/101/subcategory/111/3> (17. 7. 2024.).

⁶³ Bežovan, G.; Ivanović, M., *Razvoj civilnog društva u Hrvatskoj*, Program UN-a za razvoj, Zagreb, 2006., str. 32.

⁶⁴ Bežovan, G.; Zrinščak, S.; Vugec, M., *Civilno društvo u procesu stjecanja povjerenja u hrvatskoj i izgradnje partnerstva s državom i drugim dionicima*, CERANEO/CIVUS, Zagreb, 2005., str. 8.

poslije NESsT objavljuje izvještaj o zakonskom i regulatornom okviru za samofinanciranje te provodi analizu potencijala društvenog poduzetništva u Hrvatskoj.⁶⁵ 2006. je godina u kojoj je Udruga Zeleni Osijek osnovala prvo društveno poduzeće u Hrvatskoj, Zlatna greda d.o.o., prvu eko turističku agenciju u Hrvatskoj.⁶⁶ Vlada Republike Hrvatske u srpnju 2006. godine usvaja Nacionalnu strategiju stvaranja poticajnog okruženja za razvoj civilnog društva od 2006. do 2011. godine⁶⁷, u kojoj se na društveno poduzetništvo i društvenu ekonomiju odnosi poglavlje Sustav financiranja potpore i razvoja civilnog društva te se navode konkretni ciljevi i poticajne mjere. Riječ je o prvom strateškom dokumentu koji određuje pojam društvenog poduzetništva kao socijalno ili neprofitno poduzetništvo različitih oblika koje djeluje kroz različite subjekte stjecanja dohotka istovremeno ostvarujući ekonomske, socijalne i ekološke učinke dakle ne teži isključivo stvaranju dohotka već nove društvene vrijednosti.⁶⁸ Iste godine Nacionalna zaklada za razvoj civilnoga društva posvećuje društvenom poduzetništvu cijeli broj časopisa Civilno društvo.⁶⁹

U ovom razdoblju intenziviranja razvoja društvenog poduzetništva važnu ulogu je svojim djelovanjem odigrao upravo NESsT. 2007. godine NESsT izdaje Priručnik Pokreni se. Iskustva održivog socijalnog poduzetništva u Hrvatskoj⁷⁰, prvi izvještaj o stanju društvenog poduzetništva u Hrvatskoj. Udruga Roda dobiva savjetodavnu potporu NESsT-a za društveno poduzetništvo proizvodnje platnenih pelena, a 2008. godine i izravnu financijsku pomoć.⁷¹ U jesen 2007. godine, Udruga za kreativni razvoj Slap iz Osijeka, koje će svojim djelovanjem obilježiti razvoj društvene ekonomije u Hrvatskoj, pokreće inovativni projekt socijalnog zapošljavanja mladih u istočnoj Slavoniji (YES) financiran sredstvima Zaklade Unicredit.⁷²

3.3. Društveno poduzetništvo u Hrvatskoj nakon 2009. godine

U prethodnim godinama društvena ekonomija nije bila tema izvan krugova zainteresiranih institucija i praktičara na terenu. Razvojna prekretnica je upravo 2009. godina s

⁶⁵ Šimleša, D.; Puđak, J.; Majetić, F.; Bušljeta Tonković, A., *Mapiranje novih obzora. Izvještaj o stanju društvenog poduzetništva u Hrvatskoj 2015.*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 2015. str. 18.

⁶⁶ Zlatna greda, dostupno na: <http://zlatna-greda.org/o-nama/> (17. 7. 2024.).

⁶⁷ Vlada RH, Nacionalna strategija stvaranja poticajnog okruženja za razvoj civilnoga društva 2006. - 2011., dostupno na: [https://udruga.gov.hr/UserDocsImages/UserFiles/NacionalnaStrategija\(1\).pdf](https://udruga.gov.hr/UserDocsImages/UserFiles/NacionalnaStrategija(1).pdf) (17. 7. 2024.).

⁶⁸ *Ibid.*, str. 37

⁶⁹ *Civilno društvo br. 11/12*, Nacionalna zaklada za razvoj civilnoga društva, 2006., dostupno na: <https://prod-admin.zaklada.civilnodrustvo.hr/uploads/cfV7dk62Li8ObAt0hHZItUw5ae3IZRKd.pdf> (17. 7. 2024.).

⁷⁰ Comolli, L.; Varga, E.; Varga, P., *Pokreni se. Iskustva održivog socijalnog poduzetništva u Hrvatskoj*, Nonprofit Enterprise and Self-sustainability Team (NESsT), Zagreb, 2007.

⁷¹ (V.) Udruga Roda, dostupno na: <http://www.roda.hr> (17. 7. 2024.)

⁷² Šimleša et al., op. cit. (bilj. 65), str. 20

nekoliko značajnih događaja koji su osim jačanja, umrežavanja i edukacije skrenuli pažnju javnosti na sektor društvene ekonomije:⁷³

- donesena je nova odluka o osnivanju Savjeta za razvoj civilnog društva, savjetodavnog tijela Vlade Republike Hrvatske koje je uz organizacije civilnoga društva zaduženo za provođenje Nacionalne strategije stvaranja poticajnog okruženja za razvoj civilnoga društva, razvoj filantropije, socijalnog kapitala i međusektorske suradnje u Republici Hrvatskoj⁷⁴
- održane su 2 konferencije s tematikom društvenog poduzetništva: *Konferencija o društvenom poduzetništvu u Republici Hrvatskoj: prilike i izazovi* u organizaciji Ureda za udruge Vlade Republike Hrvatske i British Councila Hrvatska⁷⁵ te konferencija *Socijalno poduzetništvo – pokretač razvoja* u Osijeku i Baranji u organizaciji udruge Slap
- na konferenciji u Osijeku, osnovan je Forum socijalnih poduzetnika (dalje u tekstu: SEFOR)⁷⁶, neformalna mreža za podršku društvenom poduzetništvu s ciljem stvaranja poticajnog okruženja za razvoj društvenog poduzetništva u Hrvatskoj⁷⁷

Krajem 2010., na Prvoj hrvatskoj nacionalnoj konferenciji o socijalnom poduzetništvu, predloženo je osnivanje Savjeta za socijalno poduzetništvo pri Vladi no nije došlo do realizacije te inicijative. Uz ACT Čakovec i Zdravi grad iz Splita, predvodnik aktivnosti na razvoju društvenog poduzetništva i stvaranju poticajnog ambijenta u Hrvatskoj je udruga Slap osnivač internetskog portala www.pomakonline.hr koji je uz SEFOR postao centralno mjesto informiranja za sve koje zanimaju društvena ekonomija i srodne teme.⁷⁸

2011. godinu obilježilo je donošenje novog Zakona o zadrugama kojim je prvi put definiran novi tip zadruge, socijalna zadruga.⁷⁹ SEFOR i Cluster za eko-društvene inovacije i razvoj (dalje u tekstu: CEDRA) zajednički poduzimaju ozbiljnije korake prema službenom početku i prihvaćanju izrade nacionalne strategije koja bi osigurala potporu društvenom poduzetništvu u Hrvatskoj.⁸⁰ Nakon parlamentarnih izbora i promjene vlasti došlo je do izmjena

⁷³ Ibid, str. 21

⁷⁴ Odluka o osnivanju Savjeta za razvoj civilnoga društva, Narodne novine 140/2009.

⁷⁵ British Council, *Vještine za društveno poduzetništvo*, dostupno na:

<http://www.britishcouncil.hr/programi/drustva/vjestine-za-drustvene-poduzetnike> (17. 7. 2024.)

⁷⁶ 2010. godine preimenovan je u Forum socijalnog poduzetništva.

⁷⁷ Mirovna grupa oaza Beli Manastir, dostupno na: <https://oaza-bm.hr/oaza/naslovnica/item/842-rasprava-o-forumu-socijalnih-poduzetnika> (17. 7. 2024.).

⁷⁸ (V.) *O nama*, Pomakonline, dostupno na: <http://www.pomakonline.com/content/view/118/116/> (5. 1. 2020.).

⁷⁹ Zakon o zadrugama, Narodne novine 34/2011.

⁸⁰ (V.) Cluster za eko-društvene inovacije i razvoj CEDRA, dostupno na: <https://www.cedra.hr/klaster/> (17. 7. 2024.)

u nadležnosti te društveno poduzetništvo na iznenađenje mnogih dolazi u nadležnost tadašnjeg Ministarstva rada i mirovinskog sustava.⁸¹

U proljeće 2012. godine, Impact Hub Zagreb otvara prostor za društveno poduzetništvo, prostor dostupan javnosti kao podršku cijelom sektoru.⁸² U svibnju 2012. na prvom Danu društvenih poduzeća u Hrvatskoj okupili su se lideri društvenog poduzetništva Hrvatske, predstavnici Vlade, poslovnog i neprofitnog sektora kako bi promovirali društvena poduzeća i stvorili poticajno okruženje za njihov razvoj.⁸³ U svibnju 2012. godine organiziran je okrugli stol Strategija za razvoj socijalnog/društvenog poduzetništva - pojmovi i definicije, na kojem su stručnjaci raspravljali o prevođenju pojma te zašto prednost treba pojmu društveno umjesto socijalno poduzetništvo.⁸⁴ U srpnju iste godine održana je Međunarodna konferencija o socijalnom poduzetništvu u organizaciji British Councila Hrvatska i Ministarstva rada i mirovinskog sustava te usvojena Nacionalna strategija stvaranja poticajnog okruženja za razvoj civilnoga društva od 2012. do 2016. godine u čije je smjernice uključeno „pružanje socijalnih usluga od strane organizacija civilnoga društva te socijalne inovacije i razvoj socijalnog poduzetništva.“⁸⁵ Strategija društveno poduzetništvo povezuje s organizacijama u lokalnoj zajednici i zadrugama te ističe da njihov sustav vrijednosti i načela djelovanja temelj suvremenih koncepata društvenog poduzetništva.⁸⁶ U prosincu je održana osnivačka skupština udruge CEDRA HR s misijom promocije i jačanja eko-društvene ekonomije te društvenog poduzetništva u Hrvatskoj i kao podrška postojećim i potencijalnim društvenim poduzetnicima.⁸⁷

U travnju 2013. godine Vlada konačno donosi Odluku o osnivanju Radne skupine za izradu Strategije socijalnog/društvenog poduzetništva u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2014. do 2020. godine.⁸⁸ Već ranije procesi približavanja i pristupanja, a od 1. srpnja 2013. godine i punopravno članstvo Hrvatske u Europskoj uniji, značajno su utjecali na aktivnije

⁸¹ Vidović, op. cit. (bilj. 31) str. 170

⁸² Šimleša et al., op. cit. (bilj. 65), str. 25.

⁸³ Dan društvenih poduzeća 2012., dostupno na: <https://www.poduzetnistvo.org/news/dan-drustvenih-poduzeca-2012> (17. 7. 2024.).

⁸⁴ *Okrugli stol Strategija za razvoj socijalnog/društvenog poduzetništva - pojmovi i definicije*, Ius-info, 15. 5.2012., dostupno na: <https://www.iusinfo.hr/aktualno/dnevne-novosti/okrugli-stol-strategija-za-razvoj-socijalnog-drustvenog-poduzetnistva-12746> (17. 7. 2024.).

⁸⁵ Vlada Republike Hrvatske, Nacionalna strategija stvaranja poticajnog okruženja za razvoj civilnoga društva od 2012. do 2016. godine, dostupno na: <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/Sjednice/Arhiva/39.%20-8.a.pdf> (17. 7. 2024.).

⁸⁶ Vlada Republike Hrvatske, op. cit. (bilj. 85).

⁸⁷ (V.) CEDRA, dostupno na: <http://www.cedra.hr/hr/o-nama/cluster> (17. 7. 2024.).

⁸⁸ Vlada RH, Odluka o osnivanju Radne skupine za izradu Strategije razvoja socijalnog/društvenog poduzetništva u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2014. do 2020. godine, dostupno na: <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages//Sjednice/Arhiva//87.%20-%2019.pdf> (17. 7. 2024.).

sudjelovanje Vlade u programima poticanja društvenog poduzetništva.⁸⁹ U jesen je prvi put je javno predstavljen Nacrt Strategije razvoja socijalnog/društvenog poduzetništva.⁹⁰ Veleučilište VERN u suradnji s udrugom Slap u prosincu 2013. godine organizira konferenciju Društveno poduzetništvo - inovacije i razvoj u okviru koje su održani okrugli stolovi i prezentacije s brojnim gostovanjima domaćih i stranih stručnjaka.

2014. godine Impact Hub Zagreb uz podršku Ministarstva poduzetništva i obrta otvara prvi poslovni inkubator za društvene poduzetnike. U isto vrijeme, četiri godine od pokretanja inicijative, objavljen je Nacrt Strategije razvoja socijalnog/društvenog poduzetništva u RH za razdoblje od 2014. do 2020. godine. Od ožujka do lipnja održana su javna predstavljanja te je provedena javna rasprava. U tom razdoblju donesen je još jedan strateški dokument koji spominje društveno poduzetništvo, Strategija borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti u Republici Hrvatskoj od 2014. do 2020. godine (dalje u tekstu: Strategija borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti). Društveno poduzetništvo jedno je od načela nužnih za ostvarivanje ciljeva i provedbu mjera strategije te bitna odrednica glavnih strateških aktivnosti za područja zapošljavanja i regionalnog razvoja.⁹¹ CEDRA HR u suradnji sa ZEF-om, LEADER mrežom Hrvatske⁹², odvjetničkim uredom Tomislav Valičević, HUB-om Zagreb, Međunarodnom agencijom za razvoj Mara d.o.o. i SEFEA-om⁹³ u jesen 2014. godine dobiva projekt Prvi strukturni europski financijski instrument za društveno poduzetništvo u Hrvatskoj (EUSEF), financiran sredstvima Europske komisije, kojem je cilj povećati zaposlenost i socijalnu uključenost poticanjem razvoja društvenih poduzeća, omogućavanjem financiranja start-up poduzeća te društvenih poduzeća u ranim fazama.⁹⁴ Na Institutu za društvene znanosti Ivo Pilar pokrenut je projekt iPRESENT⁹⁵ pod vodstvom dr. sc. Dražena Šimleše kao prvo istraživanje kapaciteta i potencijala društvenog poduzetništva u Hrvatskoj u trajanju od rujna 2014. do rujna 2017. godine.⁹⁶

⁸⁹ Šimleša et al., op. cit. (bilj. 65), str. 17.

⁹⁰ Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike, dostupno na: <https://mrosp.gov.hr/arhiva-3104-10582/novosti-10759/završno-predstavljanje-nacrta-strategije-razvoja-socijalnogdruštenog-poduzetnistva-u-rh-za-razdoblje-2014-2020-10869/10869> (17. 7. 2024.).

⁹¹ Vlada RH, Strategija borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti u Republici Hrvatskoj od 2014. do 2020. godine, dostupno na: <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/ZPPI/Strategije/Strategija%20borbe%20protiv%20siromaštva.pdf> (17. 7. 2024.).

⁹² Mreža koja okuplja lokalne akcijske grupe (LAG).

⁹³ Financijska kompanija zadužena za operativnu provedbu aktivnosti Europske federacije etičnih i alternativnih banaka (FEBEA)

⁹⁴ Šimleša et al., op. cit. (bilj. 65), str. 27.

⁹⁵ Installation Project for REsearch about Social ENTrepreneurship.

⁹⁶ Institut društvenih znanosti provodi projekt iPRESENT, dostupno na: <http://www.pilar.hr/novosti/sve-novosti/20-izdvojeno/619-ipresent-installation-project-for-research-about-social-entrepreneurship> (17. 7. 2024.).

Nakon punih trinaest godina, u listopadu 2014. godine, stupio je na snagu Zakon o udrugama⁹⁷ čime je donesen novi zakonski okvir koji uređuje djelovanje i poslovanje udruga. Zakon među ostalim novinama pojmovno određuje programe i projekte od interesa za opće dobro kao skup aktivnosti koji čine dodatnu društvenu vrijednost, a među kojima se navodi i poticanje i razvoj društvenog poduzetništva.

Početakom 2015. godine Impact Hub je uz financijsku potporu Zaklade Unicredit pokrenuo novo natjecanje za pojedince/pojedinke koji svojim projektima rješavaju društvene probleme ili probleme zaštite okoliša. Na sjednici u ožujku Vlada je donijela Uredbu o kriterijima, mjerilima i postupcima financiranja i ugovaranja programa i projekata od interesa za opće dobro koje provode udruge⁹⁸, a u travnju 2015. godine, dvije godine nakon Odluke o osnivanju radne skupine, usvojena je Strategija razvoja društvenog poduzetništva.⁹⁹ Ministarstvo rada i mirovinskoga sustava nositelj je najvećeg broja aktivnosti uz sudjelovanje tijela državne uprave i organizacija civilnog društva. Strategija usvaja pojam društveno poduzetništvo kao „poslovanje temeljeno na načelima društvene, okolišne i ekonomske održivosti, kod kojeg se stvorena dobit/višak prihoda u cijelosti ili većim dijelom ulaže za dobrobit zajednice“ te utvrđuje kriterije prepoznavanja društvenih poduzetnika u skladu s kriterijima Europske komisije i Europskog gospodarskog i socijalnog odbora (EGSO).¹⁰⁰ Za potrebe provedbe Strategije u Ministarstvu rada i mirovinskog sustava osnovan je poseban Odjel za razvoj društvenog poduzetništva.¹⁰¹ U lipnju 2015. godine u Zagrebu je organizirana konferencija Društveno odgovorni uz EU fondove! Financiranje projekata društvenog poduzetništva i DOP-a iz fondova EU na regionalnoj i lokalnoj samoupravi. Zaključak sudionika bio je da je nužno smanjiti administrativne prepreke i birokratske procedure, potaknuti dodatna ulaganja u ljudske kapacitete te unaprijediti dijalog svih zainteresiranih društvenih skupina.¹⁰² Krajem godine, u sklopu projekta iPRESENT, objavljen je prvi u nizu od devet izvještaja, elaborat Mapiranje novih obzora - izvještaj o stanju društvenog poduzetništva u Hrvatskoj 2015.¹⁰³ Nedugo nakon toga objavljen je i drugi izvještaj iPRESENT

⁹⁷ Zakon o udrugama, Narodne novine 74/2014

⁹⁸ Uredba o kriterijima, mjerilima i postupcima financiranja i ugovaranja programa i projekata od interesa za opće dobro koje provode udruge, Narodne novine 26/2015.

⁹⁹ Vlada Republike Hrvatske, op. cit. (bilj. 2).

¹⁰⁰ *Ibid.*, str. 7-8.

¹⁰¹ *U MRMS-u otvoren Odjel za razvoj društvenog poduzetništva u Hrvatskoj*, Pomakonline, dostupno na: <http://www.pomakonline.com/content/view/1524/107/> (5. 1. 2020.).

¹⁰² Održana 3. godišnja konferencija o EU fondovima “Društveno odgovorni uz fondove EU“, *Hrvatska zajednica županija*, 11. 6. 2015., dostupno na: https://hrvzz.hr/novosti/hrvatska_zajednica_zupanija/odrzana_3_godisnja_konferencija_o_eu_fondovima_drustveno_odgovorni_uz_fondove_eu-745 (17. 7. 2024.).

¹⁰³ Šimleša et al., op. cit. (bilj. 65).

projekta Preko granica - društvena ekonomija u Europi komparativna analiza stanja društvene ekonomije u Hrvatskoj i pojedinim članicama EU.¹⁰⁴

Prvi konkretniji korak, početkom srpnja 2016., je natječaj Ministarstva rada i mirovinskoga sustava Poticanje društvenog poduzetništva. 85 % sredstava financirano iz Europskog socijalnog fonda, a ostalih 15 % iz državnog proračuna. Cilj natječaja je poticanje i osiguranje kapaciteta postojećih i budućih društvenih poduzetnika, poticanjem razvoja poslovanja te povećanjem vidljivosti društvenog poduzetništva informiranjem javnosti i umrežavanjem dionika.¹⁰⁵ Sredinom listopada predstavljen je program potpore Pokreni nešto svoje, razvojni program ACT Grupe namijenjen poduzetnicima početnicima i mikro-poduzećima za projekte s pozitivnim društvenim utjecajem kojim osigurava savjetodavnu podršku i bespovratna sredstva.¹⁰⁶ U Zagrebu je u listopadu 2016. godine održana međunarodna konferenciju Društvena poduzeća za radnu integraciju u Europskoj uniji. Spomenuto je kako su za konkretne mjere osigurana financijska sredstva iz Europskog socijalnog fonda i Europskog fonda za regionalni razvoj. U okviru Operativnog programa Učinkoviti ljudski potencijali 2014.-2020. predviđeno je više od 37 milijuna eura za financiranje projekata koji potiču razvoj društvenog poduzetništva u Republici Hrvatskoj.¹⁰⁷

Nova Vlada izabrana na izvanrednim izborima krajem 2016. godine napravila je u odnosu na prethodnu zaokret u financiranju djelovanja nevladinih organizacija putem Nacionalne zaklade za razvoj civilnog društva pa su Uredbom o kriterijima za utvrđivanje korisnika i načinu raspodjele dijela prihoda od igara na sreću za 2017. godinu¹⁰⁸ ona povećana no s nešto drugačijom raspodjelom u korist onih organizacija koje se bave razvojem civilnog društva. Politička nestabilnost, izbori u 2015. te izvanredni izbori u 2016. godini značajno su utjecali na provedbu Strategije razvoja društvenog poduzetništva pa praćenje, proširenje zakonskog okvira, porezne olakšice i ostale strateške aktivnosti gotovo i nisu realizirane.

Bez obzira na nepostojanje institucionalne podrške i konkretnih koraka, društveno poduzetništvo nastavilo je svoj rast i razvoj aktivnostima dosadašnjih i nekih novih dionika. U 2017. održano je nekoliko važnih konferencija o društvenoj ekonomiji:

¹⁰⁴ Šimleša, D.; Puđak, J.; Majetić, F.; Bušljeta Tonković, A, *Preko granica. Društvena ekonomija u Europi*, Institut za društvene znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 2015.

¹⁰⁵ Europski socijalni fond, Poziv za dostavu projektnih prijedloga Poticanje društvenog poduzetništva, dostupno na: <http://www.esf.hr/natjecaji/socijalno-ukljucivanje/3799/> (17. 7. 2024).

¹⁰⁶ *Pokreni nešto svoje*, Act grupa i Philip Morris Zagreb, 2017., dostupno na: <https://pokreninestosvoje.hr/objavljeni-rezultati-natjecaja-dobitnici-potpore-su/> (17. 7. 2024.).

¹⁰⁷ *U Zagrebu održana međunarodna konferencija Društvena poduzeća za radnu integraciju u EU*, Europski socijalni fond, 23. 10. 2016., dostupno na: <http://www.esf.hr/4352-2/> (17. 7. 2024.).

¹⁰⁸ Uredba o kriterijima za utvrđivanje korisnika i načinu raspodjele dijela prihoda od igara na sreću za 2017. godinu, Narodne novine 17/2017.

- Četvrta konferencija o dobroj ekonomiji - susret svjetskih i lokalnih stručnjaka i praktičara dobre ekonomije uz tri praktične radionice u organizaciji Zelene mreže aktivističkih grupa (ZMAG)
- Prva konferencija o društvenom poduzetništvu za migrante #MIGRENT u organizaciji Socijalne zadruge Okus doma, Centra za mirovne studije, NESsT-om, CEDRA-om te udrugama Izazov i Iskra
- konferenciju "Društveno poduzetništvo u Hrvatskoj – jučer, danas, sutra" organiziralo je Ministarstvo rada i mirovinskoga sustava. Na konferenciji je predstavljen Poziv na dostavu projektnih prijedloga „Jačanje poslovanja društvenih poduzetnika – I. faza“ financiranih sredstvima Europskog socijalnog fonda

U 2017. godini objavljena su 3 poziva: Promicanje društvenog poduzetništva hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata, organizacija civilnog društva i zadruga braniteljske i stradaličke populacije, Jačanje poslovanja za društveno poduzetništvo - faza I te Uspostava institucionalnog i zakonodavnog okvira za razvoj društvenog poduzetništva. Do 31. prosinca 2020. ugovoreno je 70 projekata u vrijednosti od 71.408.336,67 HRK.¹⁰⁹

Nakon donošenja Strategije društvenog poduzetništva u fazi intenzivnijeg sudjelovanja i poticanja sektora, u aktivnostima usmjerenim na razvoj društvenog poduzetništva u Hrvatskoj, dionici na najvišoj državnoj razini, ministarstva i druga tijela pojavljuju se samo povremeno bez strategije odnosa i dugoročnog plana za razvoj sektora.¹¹⁰ Osim Strategijom razvoja društvenog poduzetništva čije je provođenje manjkavo, aktivnosti su svedene na financiranja unutar strukturnih fondova EU, Europskog socijalnog fonda (ESF) i Europskog fonda za regionalni razvoj (EFRR)¹¹¹ te državne potpore.

Ubrzo je 2020. uslijedila globalna ekonomska kriza uzrokovana pandemijom bolesti COVID-19 u kojoj niti društvena poduzeća kao i tradicionalno poduzetništvo nisu ostala imuna. Prema podacima Hrvatskog monitora društvenih poduzeća 2022. uz povećane potrebe marginaliziranih i drugih ugroženih skupina korisnika, suočena su i sa smanjenjem prihoda te

¹⁰⁹ Vasseur, T.; Hazl, V.; Petričević, T.; Jug, V., Šešel Sarajlić, I., *Vrednovanje djelotvornosti, učinkovitosti i učinka operativnog programa učinkoviti ljudski potencijali 2014. – 2020. GRUPA 7: Vrednovanje društvenog poduzetništva. Završno izvješće o provedenom vrednovanju*, Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike, Zagreb, 2021., dostupno na: https://www.esf.hr/wordpress/wp-content/uploads/2021/11/Zavr%C5%A1no-izvješće-o-provedenom-vrednovanju_Ministarstvo_rada_mirovinskoga_sustava_obitelji_i_socijalne_politike_Zagreb_2021.pdf (17. 7. 2024.).

¹¹⁰ Šimleša et al., op. cit. (bilj. 65), str. 28.

¹¹¹ Vlada Republike Hrvatske, op. cit. (bilj. 2), str. 13.

poteškoćama s likvidnošću. Međutim pojedini društveni poduzetnici su u upravo u krizi pronašli nova rješenja i uspješno odgovorili na izazove u poslovanju.¹¹²

U godinama koje slijede državne institucije su brigu o društvenom poduzetništvu i njegovom razvoju prepustile njegovim aktivnim sudionicima, lokalnim zajednicama i organizacijama civilnog društva. Oni kroz održavanje konferencija, okruglih stolova, inkubatora i akceleratora, projekte financirane kroz EU fondove te aktivnosti u zajednici pokušavaju osnažiti sektor i pomaknuti njegov razvoj s početne točke. Bez pravnog okvira, dugoročne financijske podrške i aktivne uključenosti države razvoj sektora društvene ekonomije ne teče istim tijekom kao u drugim državama okruženja i Europske unije.

Svoj doprinos vidljivosti i razvoju društvenog poduzetništva u Hrvatskoj daju i znanstvene institucije obrazovnim programima i sudjelovanjem kroz educiranje i informiranje. Društveno poduzetništvo zastupljeno je u djelovanjima i obrazovnim programima Pravnog fakulteta u Zagrebu, Ekonomskog fakulteta u Zagrebu i Osijeku, Zagrebačke škole ekonomije i managementa, Sveučilišta Jurja Dobrile i Fakultet ekonomije i turizma „Dr. Mijo Mirković“ u Puli te Međimurskog veleučilišta u Čakovcu.

¹¹² Vidović, D., Šimleša, D., Baturina, D., *Hrvatski monitor društvenih poduzeća 2022.*, ACT Grupa, Čakovec, 2023., str. 15-16.

4. PRAVNI I INSTITUCIONALNI OKVIR DRUŠTVENOG PODUZETNIŠTVA U HRVATSKOJ

4.1. Pravni okvir društvenog poduzetništva

Društveno poduzetništvo u svijetu i Europi različito je pravno regulirano. Neke države poput Italije¹¹³ i Slovenije¹¹⁴ imaju posebne zakone dok je u velikom broju država ono dio postojećeg zakonodavnog okvira. U Hrvatskoj društveno poduzetništvo nije regulirano zasebnim propisom niti postoji pravna definicija ove vrste djelovanja. Pojmovno je navedeno u pojedinim strateškim dokumentima uz postojeći pravni okvir koji ne ograničava, ali i ne potiče jačanje i razvoj sektora.¹¹⁵ Bez obzira na nepostojanje pravne definicije moguće je prepoznati različite oblike društveno-poduzetničkih aktivnosti. One se kao što je ranije rečeno navode u nekoliko strategija te izravno i neizravno pojavljuju u brojnim zakonskim propisima koji nisu jedinstveni u upotrebi pojmova i označavanju neprofitne poduzetničke djelatnosti.¹¹⁶ Zakoni i strateški dokumenti od važnosti za sektor društvene ekonomije i društvenog poduzetništva su:

Zakon o udrugama 2014.

Zakon o ustanovama 1993

Zakon o zadrugama 2011

Zakon o zakladama i fondacijama 1995.

Zakon o obrtu 2013.

Zakon o trgovačkim društvima 2011.

Zakon o financijskom poslovanju i računovodstvu neprofitnih organizacija 2014.

Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom 2013.

Zakon o javnoj nabavi 2016.

Zakon o poticanju razvoja malog gospodarstva 2002.

Zakon o hrvatskim braniteljima iz Domovinskog rata i članovima njihovih obitelji 2017.

Zakon o kreditnim institucijama 2013.

Zakon o kreditnim unijama 2006.

Zakon o porezu na dobit 2004.

¹¹³ Zakon o društvenim poduzećima iz 2005.

¹¹⁴ Zakon o društvenom poduzetništvu iz 2011.

¹¹⁵ Petričević, T., *Zakonodavni i institucionalni okvir za razvoj društvenog poduzetništva u jugoistočnoj Europi*, CEDRA Čakovec, Čakovec, 2012., str. 67.

¹¹⁶ Vincetić; Babić; Baturina, op. cit. (bilj. 29), str. 271.

Zakon o porezu na dohodak 2016.

Uredba o kriterijima, mjerilima i postupcima financiranja i ugovaranja programa i projekata od interesa za opće dobro koje provode udruge (NN 26/2015, 37/2021)

Nacionalna strategija stvaranja poticajnog okruženja za razvoj civilnog društva 2012.-2016.

Strategija borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti u Republici Hrvatskoj 2014.-2020.

Strategija razvoja društvenog poduzetništva u Republici Hrvatskoj 2015.- 2020.

Istraživanja pokazuju da u središnjoj i istočnoj Europi društvena poduzeća najčešće djeluju kroz socijalne zadruge, udruženja građana i zaklade.¹¹⁷ U Hrvatskoj su razvoju društvene ekonomije najveći doprinos dale organizacije civilnog društva te se o društvenom poduzetništvu najčešće govori upravo u okviru aktivnosti neprofitnih organizacija.¹¹⁸

Društveno bi se poduzetništvo moglo obavljati kroz udruhu, zadrugu, ustanovu, zakladu, fundaciju ili trgovačko društvo. Svaki oblik predstavlja određene prednosti i nosi rizike za ostvarenje cilja takve djelatnosti. U početnoj fazi realizacije pogodnije je djelovanje posredstvom udruge dok su za razvijene oblike društvenog poduzetništva primjerenija trgovačka društva. Odabir će ovisiti o ciljevima i rokovima u kojima se pojedini projekti i programi društvenog poduzetništva trebaju realizirati.¹¹⁹ U godišnjem istraživanju Hrvatski monitor društvenih poduzeća 2022. koji je dio projekta Europskog monitora društvenih poduzeća od 8 oblika kroz koje posluju društvena poduzeća u Hrvatskoj, najčešći pravni oblici su: udruge, društva s ograničenom odgovornošću, jednostavna društva s ograničenom odgovornošću i zadruge. Navedena 4 oblika čine čak 92 % od ukupnog broja društvenih poduzeća.¹²⁰

Udruge i njihovo djelovanje uređeno je Zakonom o udrugama iz 2014. godine kojim su stvoreni preduvjeti za djelotvorno financiranje programa i projekata od interesa za opće dobro koje provode udruge u Republici Hrvatskoj.¹²¹ Tim zakonom po prvi put su utvrđena načela djelovanja udruha. Člankom 34. posebno je propisana obveza udruha koje provode programe i projekte od interesa za opće dobro financirane iz javnih izvora da na odgovarajući način obavijeste širu javnost o svome radu, opsegu, načinu stjecanja i korištenja sredstava.¹²² Proširen

¹¹⁷ Lupšić, D., *Mogući pravni oblici djelovanja društvenih poduzeća u RH* u: Poduzetništvo u službi zajednice. Zbornik radova o društvenom poduzetništvu, Nacionalna zaklada za razvoj civilnoga društva, Zagreb, 2012., str. 29.

¹¹⁸ Lupšić, D., *Zakonodavni okvir za razvoj društvene ekonomije i društvenog poduzetništva u RH* u: Poduzetništvo u službi zajednice. Zbornik radova o društvenom poduzetništvu, Nacionalna zaklada za razvoj civilnoga društva, Zagreb, 2012., str. 27.

¹¹⁹ Zrilić, N.; Širola, D., *Socijalno poduzetništvo – nova mogućnost zapošljavanja mladih u Hrvatskoj*, Zbornik Veleučilišta u Rijeci, vol. 2, br. 1, 2014., str. 66.

¹²⁰ Vidović et al., op. cit. (bilj. 112), str. 13.

¹²¹ ZOU, članak 2.

¹²² ZOU, članak 34.

je obvezni sadržaj statuta s ciljem olakšavanja rada tijela upravljanja i veće transparentnosti rada udruga te je propisano obavezno navođenje gospodarskih djelatnosti ako ih udruga obavlja. Djelovanje udruge temelji se na načelu neprofitnosti¹²³ pa se udruga nikada ne osniva u svrhu stjecanja dobiti iako može obavljati gospodarsku djelatnost sukladno Zakonu i statutu, a ako dobit bude ostvarena mora se koristiti isključivo za ostvarenje ciljeva utvrđenih statutom. Udruge mogu osnivati trgovačka društva, zadruge ili druge gospodarske subjekte u skladu s posebnim propisima. Posebnim propisima mogu se utvrditi porezne olakšice i druge povlastice za udruge koje provode programe ili projekte od interesa za opće dobro, a među kojima se osobito smatraju aktivnosti udruga koje pridonose poticanju i razvoju društvenog poduzetništva. Navedeni programi i projekti mogu biti financirani iz državnog proračuna, proračuna jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave, fondova Europske unije i drugih javnih izvora. Posebno je uređeno financijsko poslovanje, a udruge i strane udruge dužne su voditi poslovne knjige i sastavljati financijska izvješća prema propisima kojima se uređuje vođenje računovodstva neprofitnih organizacija.¹²⁴ Vlada Republike Hrvatske je u ožujku 2015. godine donijela je Uredbu kojom se uređuju kriterije, mjerila i postupke financiranja i ugovaranja programa i projekata od interesa za opće dobro koje provode udruge.¹²⁵

Zakonom o zadrugama iz 2011. godine definirano je zadrugu dragovoljno, otvoreno, samostalno i neovisno društvo kojim upravljaju njezini članovi, a svojim radom i drugim aktivnostima ili korištenjem njezinih usluga, na temelju zajedništva i uzajamne pomoći ostvaruju, unapređuju i zaštićuju svoje pojedinačne i zajedničke gospodarske, ekonomske, socijalne, obrazovne, kulturne i druge potrebe i interese i ostvaruju ciljeve zbog kojih je zadruga osnovana.¹²⁶ Zakon sadrži načela kojih se zadruga u svom poslovanju dužna pridržavati, a koja su u skladu s temeljnim načelima društvenog poduzetništva i kriterijima za prepoznavanje društvenih poduzetnika navedenima u Strategiji za razvoj društvenog poduzetništva. Obavljanje djelatnosti zadruga bez stjecanja dobiti obilježja su socijalnih, potrošačkih, stambenih zadruga i zadruga lokalne zajednice. Takve zadruga višak prihoda utvrđen godišnjim obračunom nakon pokrića manjkova prenesenih iz prijašnjih razdoblja prenose u sljedeću godinu (čl. 38.). Jedna od neprofitabilnih zadruga, socijalna zadruga, po prvi put je definirana ovim zakonom, a razlikuje se od ostalih neprofitnih zadruga po tome što je osnovana radi:

¹²³ ZOU, članak 9.

¹²⁴ Zakon o financijskom poslovanju i računovodstvu neprofitnih organizacija, Narodne novine br. 121/2014, 114/2022.

¹²⁵ Uredba o kriterijima, mjerilima i postupcima financiranja i ugovaranja programa i projekata od interesa za opće dobro koje provode udruge, Narodne novine 26/2015, 37/2021.

¹²⁶ Zakon o zadrugama, Narodne novine 34/2011, 125/2013, 76/2014, 114/2018, 98/2019.

obavljanja djelatnosti kojima se pruža pomoć u zadovoljenju osnovnih životnih potreba socijalno ugroženim, nemoćnim i drugim fizičkim osobama, koje one same ili uz pomoć članova obitelji ne mogu zadovoljiti zbog nepovoljnih osobnih, gospodarskih, socijalnih i drugih okolnosti, uključivanja u radne i gospodarske procese osoba s umanjenom radnom sposobnošću i drugih fizičkih osoba koje nemaju dovoljno sredstava za podmirenje osnovnih životnih potreba, a nisu u mogućnosti ostvariti ih svojim radom ili prihodom od imovine ili iz drugih izvora (čl. 66, st. 1.). Zadrugom upravljaju svi njeni članovi, ravnopravno sudjeluju u poslovanju, odlučujući o bitnim pitanjima u poslovanju u raspodjeli dobiti. Glavni cilj zadruge je ostvarivanje koristi za njene članove.

Trgovačka društva koja djeluju u sektoru društvenog poduzetništva djeluju u okvirima zakonskih propisa koji nisu usvojili specifičnosti koje nosi društveno poduzetništvo. Pojedina trgovačka društva u svoje osnivačke akte unose odrednice Strategije razvoja društvenog poduzetništva u nadi da će u skorije vrijeme doći do primjena u odnosu države prema ovom specifičnom sektoru te se unošenjem kriterija pripremaju za moguće donošenje Zakona o društvenom poduzetništvu ili barem definiranja posebnosti u postojećem zakonodavstvu.¹²⁷

4.2. Institucionalni i financijski okvir razvoja društvenog poduzetništva u Hrvatskoj

Usvajanje Strategije razvoja društvenog poduzetništva bio je određeni pomak u uspostavi poticajnog okruženja za razvoj i rast društvenog poduzetništva. Mjere za provedbu strategije tijekom 2015. godine predviđale su aktivnosti uspostave jedinstvene evidencije društvenih poduzetnika uz definiranje kriterija prepoznavanja takvog poduzetnika, analize postojećeg zakonodavnog okvira kao poticaj za iniciranje usklađenih zakonodavnih promjena, razvoj sustava poticaja i olakšica za društvene poduzetnike na temelju preporuka proizašlih iz analize zakonodavnog okvira te uspostava okvira za razvoj javno-privatnih partnerstava za financiranje društvenog poduzetništva između HBOR-a i komercijalnih banaka.

Krajem 2021. objavljeno je Završno izvješće o provedenom vrednovanju u sklopu projekta „Vrednovanje djelatnosti, učinkovitosti i učinka Operativnog programa Učinkoviti ljudski potencijali 2014. – 2020., Grupa 7: Vrednovanje društvenog poduzetništva“ u kojem su predstavljene ključni nalazi i preporuke te vrednovanja djelatnosti, učinkovitosti i učinka Operativnog Programa Učinkoviti ljudski potencijali 2014. - 2020. u domeni društvenog poduzetništva. Jedan od ciljeva vrednovanja bila je procjena učinkovitosti provođenja Strategije

¹²⁷ Newsletter 4: *Kako trgovačko društvo može postati društveni poduzetnik?*, Udruga Eko-Zadar, 3. 3. 2022., dostupno na: <https://eko-zadar.hr/newsletter-4-kako-trgovacko-drustvo-moze-postati-drustveni-poduzetnik/> (10. 9. 2024.)

razvoja društvenog poduzetništva te vrednovanje uspostave zakonodavnog i institucionalnog okvira za provedbu mjera i aktivnosti u području društvenog poduzetništva.¹²⁸

Institucionalni okvir izdvojen je kao ozbiljno ograničenje za daljnji razvoj i naveden „kao jedan od najmanje razvijenih i funkcionalnih elemenata cjelokupnog sustava“.¹²⁹ Ostvareni rezultati sektora zasluga su organizacija civilnog društva koje su u njegovom dotadašnjem razvoju odigrale važnu ulogu.¹³⁰ Istaknut je nedostatak kontinuiranog i statističkog praćenja razvoja društvenog poduzetništva u Hrvatskoj te nepostojanje evidencije društvenih poduzetnika iako je predviđeno mjerama strategije. Od ukupno planiranih 31 aktivnosti u okviru mjera Strategije razvoja društvenog poduzetništva samo je jedna aktivnost realizirana, 10 aktivnosti je djelomično provedeno i to s ograničeno ostvarenim pokazateljima i učinkom na ostvarenost ciljeva Strategije.¹³¹ Iz svega navedenog jasno je da do provedba Strategije u sektoru društvenog poduzetništva nije realizirana i da se u aktivnostima države nisu dogodile značajnije promijene koje bi pomogle razvoju i širenju sektora društvene ekonomije.

Danas većina razvojnih sredstava za društvena poduzeća dolazi sredstva Europskih strukturnih i investicijskih fondova i iz državnog proračuna. Takvi izvori financiranja nisu samo su povremeni i nisu održivi, a slabe kvalitete upravljanja i kašnjenjem sa ocjenjivanjem projektnih prijedloga te ugovaranjem projekata ograničeno je postizanje planiranih rezultata u okviru pojedinih Specifičnih ciljeva.¹³² HBOR i HAMAGBICRO, institucije koje pružaju financiranje razvoja poduzeća, ne nude financijske proizvode krojene za društvena poduzeća.¹³³ Feelsgood Social Impact Investment Fund odnedavno kao prvi hrvatski fond rizičnog kapitala pruža podršku hrvatskim i slovenskim društvenim poduzećima. Postojeći fondovi privatnog i rizičnog kapitala u Hrvatskoj nemaju takva poduzeća u svom investicijskom portfelju ili strategijama.¹³⁴

Kočnica razvoja društvene ekonomije i društvenog poduzetništva od samih početaka, tako i danas, je nedostatak potpore i predanosti Vlade i institucija.¹³⁵ Program Vlade Republike Hrvatske 2024.-2028. niti jednom riječju ne spominje društvenu ekonomiju, društveno poduzetništvo, društvenog poduzetnika.¹³⁶ Nacionalna razvojna strategija Republike Hrvatske

¹²⁸ Vasseur et al., op. cit. (bilj.109), str. 28.

¹²⁹ Ibid, str.10.

¹³⁰ Ibid.

¹³¹ Ibid, str. 12.

¹³² Ibid, str. 93

¹³³ Ibid.

¹³⁴ Ibid, str. 94.

¹³⁵ Vidović, D., *Social enterprises and their ecosystems in Europe: country report: Croatia*, Ured za publikacije Europske unije, Luksemburg, 2019., str. 11.

¹³⁶ Program Vlade Republike Hrvatske 2024.-2028., dostupno na: https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/ZPPI/Dokumenti%20Vlada/2024/Program_16_Vlade_RH.pdf (10. 9. 2024.)

do 2030. godine spominje društveno poduzetništvo tek u jednoj rečenici, u dijelu Prioritetna područja javnih politika za strateški cilj 5. „Zdrav, aktivan i kvalitetan život”, Socijalna solidarnost i odgovornost.¹³⁷ Sektor se i dalje nalazi pod nadležnosti Ministarstva rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike. Od ostalih institucija uključene su Nacionalna zaklada za civilno društvo, Ured za udruge, Ministarstvo hrvatskih branitelja, Ministarstvo gospodarstva, Hrvatski zavod za zapošljavanje. Na internet stranicama Vlade RH, nadležnog i ostalih ministarstava te drugih institucija gotovo da i nema sadržaja koji se odnosi na društveno poduzetništvo, a ako i postoji u pravilu je objavljen prije 4-5 godina.

U Hrvatskoj ne postoji poseban tretman društvenog poduzetništva s obzirom na pristup financijskim izvorima, javnu nabavu, porezne i druge olakšice te obuhvatan sustav potpora sektoru. Istraživanjem o ulozi neprofitnih udruga provedenom 2015. godine ustanovljeno je da udruge kao temeljni nositelji razvoja sektora u Hrvatskoj nisu dovoljno informirane o samom konceptu društvenog poduzetništva što predstavlja prepreku za daljnji razvoj i njihovu stratešku orijentaciju na ovu vrstu aktivnosti. Slaba okrenutost tržištu i nespремnost na ekonomski rizik koji čine srž poduzetničkog djelovanja, utjecali su na usporen razvoj društvenog poduzetništva i ostvarivanje društvenih koristi za širu zajednicu.¹³⁸ U sektoru neprofitnih organizacija zadnjih godina nema značajnijih pozitivnih promjena koje utječu na njihovo poslovanje. Porezni tretman ostaje nepromijenjen, fiskalna politika ne daje dovoljno pozornosti i prostora neprofitnom sektoru, pristup financiranju se ne mijenja, a nema promjena niti u suradnji između države i jedinica lokalne i područne samouprave.¹³⁹

Uz nejasan pravni okvir i nedostataka financijske podrške društveno poduzetništvo posredstvom zadruga ili trgovačkih društava zahtijeva i posebna znanja i profesionalni menadžment te jasno postavljene tržišne ciljeve. Uz rijetke uspješne primjere društvenog poduzetništva, Hrvatskoj nedostaje menadžerskih kadrova za to specifično područje poduzetništva.¹⁴⁰

Iako je od donošenja Strategije razvoja društvenog poduzetništva proteklo gotovo 10 godina društveni poduzetnici i dalje nemaju značajniju podršku te se suočavaju stalno suočavaju

¹³⁷ Nacionalna razvojna strategija Republike Hrvatske do 2030. godine, Narodne novine 13/2021

¹³⁸ Lešić, D., *Neprofitne udruge kao nositelji razvoja socijalnog poduzetništva u Republici Hrvatskoj*, *Obrazovanje za poduzetništvo-E4E: znanstveno stručni časopis o obrazovanju za poduzetništvo*, vol. 5, br. 2, 2015., str. 90.

¹³⁹ Lešić, op. cit. (bilj. 138), str. 92.

¹⁴⁰ Zrilić; Širola, op. cit. (bilj. 119), str. 67.

preprekama u financiranju, nedostatkom resursa i organizacijskih kapaciteta nužnih za rast i razvoj organizacije.¹⁴¹

5. DRUŠTVENO PODUZETNIŠTVO HRVATSKE U BROJKAMA I PRAKSI

5.1. Stanje društvenog poduzetništva u Hrvatskoj

Istraživanje Europske komisije¹⁴² objavljeno 2014. godine pokazalo je da organizacije društvene ekonomije čine tek 0,2 % hrvatskog BDP-a. Društveno poduzetništvo u Hrvatskoj još je uvijek u ranoj fazi razvoja, a strateška orijentacija na nacionalnoj razini kako je ranije već navedeno je loše implementirana.¹⁴³

U Hrvatskoj ne postoji jedinstvena baza društvenih poduzeća i onih koji provode društveno-poduzetničke projekte. Hrvatski zakonodavni okvir ne poznaje status društvenog poduzeća ili sličnog, a njegovi oblici se najčešće manifestiraju u tri pravna oblika kao: udruge, zadruge i trgovačka društva.¹⁴⁴ Rezultati istraživanja 2014. pokazali su brojku od 95 subjekata u 2013. i 90 aktera društvenog poduzetništva u 2014. godini.¹⁴⁵ Prema prikupljenim podacima objavljenim 2019. u unutar studije *Social enterprises and their ecosystems in Europe* (Društvena poduzeća i njihovi ekosustavi u Europi) procjenjuje se da u Hrvatskoj posluje 526 društvenih poduzeća.¹⁴⁶

Analiza stanja, Hrvatski monitor društvenih poduzeća 2022. obradila je podatke prikupljane online upitnikom od 192 društvena poduzeća u bazi ACT Grupe, na koji je odgovorilo 75 društvenih poduzeća.¹⁴⁷ Utvrđeno je da se gotovo 25 % društvenih poduzeća nalazi u ranim stadijima razvoja, da je većina ušla u srednju razvojnu fazu (54.7 %), a dio društvenih poduzeća nalazi se u zreloj faze poslovanja (22.6 %).¹⁴⁸ Velikim dijelom, u prosjeku 84,4 % društveni se poduzetnici oslanjaju na hibridne izvore financiranja, odnosno dio prihoda ostvaruju na tržištu, a dio pripada u netržišne prihode. Prihodi društvenih poduzeća u jednakoj mjeri dolaze od prodaje dobara i usluga kao i od netržišnih prihoda.¹⁴⁹ 56 % društvenih poduzeća oslanja se na javne izvore financiranja što može „ukazivati na nestabilnost i ograničenja

¹⁴¹ Perić, J.; Alpeza, M., *Policy pretpostavke za razvoj socijalnog poduzetništva: slučaj Hrvatske* u: Zbornik radova sa druge međunarodne naučne konferencije „Ekonomija integracija“. Izazovi i perspektive integracija zemalja Jugoistočne Europe, Ekonomski fakultet Univerziteta u Tuzli, Tuzla, 2011., str. 8.

¹⁴² Europska komisija, *A map of social enterprises and their ecosystems in Europe-Country Report: Croatia*, 2014., dostupno na: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=12991> (17. 7. 2024.).

¹⁴³ Lešić, op. cit. (bilj. 138), str. 92.

¹⁴⁴ Vidović et al., op. cit. (bilj. 112).

¹⁴⁵ *Ibid.*, str. 61.

¹⁴⁶ Vidović, op. cit., (bilj. 146).

¹⁴⁷ Vidović et al. op. cit. (bilj. 112), str. 7.

¹⁴⁸ *Ibid.*, str. 11.

¹⁴⁹ *Ibid.*, str. 27.

financijske održivosti sektora“.¹⁵⁰ Analizom prikupljenih podataka utvrđena je nedovoljna razvijenost sektora i značajan nedostatak umrežavanja i suradnje koji sprječava međusobno učenje, podršku i zajednički napredak. Osim važne podrške javnog sektora razvoju društvenih poduzeća, nužno je ulaganje u sam sektor s ciljem poboljšanja kapaciteta upravljanja, prisutnosti na tržištu te stvaranje uvjeta za umrežavanje čime bi sektor postao učinkovitiji i vidljiviji.¹⁵¹

Od 2020. do 2023. Centar za ruralni razvoj CERURA HR iz Sinja i 20 projektnih partnera iz cijele Hrvatske proveli su projekt „Dijalogom do Hrvatske mreže za društveno poduzetništvo” sufinanciran iz Europskog socijalnog fonda u okviru kojeg su mapirani dionici društvenog poduzetništva.¹⁵² Prema navodima podaci korišteni za mapiranje pronađeni su u službenim i neslužbenim evidencijama te istraživanjem na terenu. Na takav način mapirano je 1008 društvene poduzetnika na području Republike Hrvatske.¹⁵³ Najveći udio od 59,92 % čine zadruge, slijede udruge s udjelom od 27,98 %, društva s ograničenom odgovornošću s udjelom od 6,35 %, jednostavna društva s ograničenom odgovornošću s udjelom od 2,38 %, obrti s udjelom od 2,58 % te zadružni savezi s udjelom od 0,79 % ukupno mapiranih društvenih poduzetnika.¹⁵⁴ Za tri najzastupljenija pravna oblika, zadruge, udruge i društva s ograničenom odgovornošću napravljena je i detaljnija analiza ispunjavanja kriterija za prepoznavanje društvenih poduzetnika definiranih Strategijom razvoja društvenog poduzetništva.¹⁵⁵ Zaključak analize mapiranja društvenih poduzetnika ističe, kao i mnogi akteri ranije, potrebu za uspostavom adekvatnog zakonodavnog okvira te izradu službene evidencije društvenih poduzeća.¹⁵⁶

5.2. Primjeri prakse u Hrvatskoj

ACT Grupa - Udruga Autonomni centar Čakovec (ACT)¹⁵⁷ osnovana je u Čakovcu u siječnju 2003. godine s ciljem razvoja civilnog društva i zajednice, provođenjem edukacija, savjetovanja te poticanjem društvenih promjena. Potreba za stjecanjem dodatnih financijskih sredstava i financijske stabilnosti potaknula je članove na tržišne aktivnosti te se 2005. udruga

¹⁵⁰ Ibid, str. 28.

¹⁵¹ Ibid, str. 52.

¹⁵² Efendić, S., *Mapiranje dionika društvenog poduzetništva, Analiza dionika i adresar OCD-a koji se bave DP*, Centar za ruralni razvoj CERURA HR, Sinj, 2023., dostupno na https://www.socialbiz.cerura.hr/images/Science/Mapiranje/MAPIRANJE_DIONIKA_DP_ANALIZA_DIONIKA_I_ADRESAR_OCDa_KOJI_SE_BA_VE_DP.pdf (7. 8. 2024.).

¹⁵³ Ibid, str. 15.

¹⁵⁴ Ibid.

¹⁵⁵ Ibid, str. 16.

¹⁵⁶ Ibid, str. 30.

¹⁵⁷ (V.) Act grupa, dostupno na: <http://act-grupa.hr/hr/> (17. 7. 2024.).

počinje baviti društvenim poduzetništvom. Prvi tržišni projekti bili su organizacija tečajeva i radionica te raznih kulturnih događanja putem naplate ulaznica u Klubu mladih Čakovec. Prihodi od klupskih aktivnosti korišteni su za financiranje ostalih projekata udruge u područjima edukacije, savjetovanja i informiranja. ACT je samostalno ili zajedno s partnerskim organizacijama pomogao osnivanje brojnih društvenih poduzeća. Udruga je sredstva prikupljala donacijama, sponzorstvom ili dodjelom sredstava za projekte od vanjskih izvora dok se tvrtke financiraju vlastitom djelatnošću i tržišnim aktivnostima.

Jedno od prvih društvenih poduzeća u Hrvatskoj, osnovano 2007. godine je ACT Printlab d.o.o., neprofitno društveno poduzeće za grafički i web dizajn studio koje organizacijama civilnog društva i društvenim poduzećima nudi profesionalne i inovativne proizvode i usluge koje odgovaraju potrebama partnera i zajednice. U 2009. godini osnovan je ACT Konto d.o.o. društveno poduzeće specijalizirano za pružanje knjigovodstveno-računovodstvenih usluga i porezno savjetovanje za hrvatske neprofitne organizacije. Početkom 2011. godine pokrenuta je Humana Nova jedna od prvih socijalnih zadruga u Hrvatskoj kojoj je prvenstvena zadaća poticanje zapošljavanja osoba s invaliditetom i drugih društveno isključenih osoba kroz proizvodnju i prodaju tekstilnih proizvoda od ekoloških i recikliranih materijala. CEDRA Čakovec - centar za eko-društveni razvoj osnovan je 2012. godine, a nudi različite konzultantske usluge start-up društvenim poduzećima i organizacijama civilnog društva. Početkom 2012. godine kada su prvi put u Hrvatskoj dodijeljene nagrade za društveno poduzetništvo, nagrada su pripala upravo Autonomnom centru ACT Čakovec za socijalno poduzetništvo godine, posebno zbog osnivanja socijalne zadruge Humana Nova.¹⁵⁸

U rujnu 2013. godine udruga Autonomni centar Čakovec pripojena je ACT Grupi koja je djelovala kao konzorcij društvenih poduzeća te promicala, razvijala i unaprijedila društvenu i solidarnu ekonomiju i civilno društvo.¹⁵⁹ Krajem 2019. koncern je raspušten, a članice su s vremenom otkupile vlasnički udio koji je imala ACT Grupa. Socijalna zadruga Humana Nova, ACT Printlab, ACT Konto, Centar za pomoć u kući Međimurske županije i Socijalna poljoprivredna zadruga Domaći vrt djeluju i dalje unutar „obitelji“ ACT Grupe uz međusobnu podršku.¹⁶⁰ ACT Grupa danas pruža i provodi programe podrške za impact poduzetnike i organizacije civilnog društva.¹⁶¹

¹⁵⁸ Šimleša et al., op. cit. (bilj. 65), str. 24.

¹⁵⁹ (V.) ACT grupa, dostupno na: http://actgrupa.hr/wpcontent/uploads/2016/01/actgrupabrosura_HRfinal.pdf (17. 7. 2024.).

¹⁶⁰ (V.) ACT grupa, *O nama*, dostupno na: <https://act-grupa.hr/o-nama/> (17. 7. 2024.).

¹⁶¹ Ibid.

Udruga Roditelji u akciji – Roda¹⁶² osnovana je 2001. godine s ciljem zaštite i ostvarivanja prava djece, roditelja, budućih roditelja i obitelji u cjelini. Sredstva za postizanje navedenih ciljeva udruga je ostvarivala kroz prijave projekata na natječaje, uz pomoć donatora i sponzora te samofinanciranjem putem prodaje oglasnog prostora na internetskom forumu, članarinama i organiziranjem rasprodaja rabljene dječje odjeće i opreme. Od samih početaka udruga nije prihvaćala donacije od tvrtki koje krše Međunarodni pravilnik o reklamiranju nadomjestaka za majčino mlijeko¹⁶³, a nešto kasnije neprihvatljiva su im postala i sredstva duhanske i farmaceutske industrije te tvrtki koje koriste neetičan marketing usmjeren prema djeci čime su smanjene mogućnosti primanja donacija od poslovnog sektora.

Od 2006. značajna sredstva udruga stječe društvenim poduzetništvom, proizvodnjom i prodajom platnenih pelena. 2007. godine NESsT podupire razvoj Rodinog društvenog poduzetništva kroz konzalting, a od jeseni 2008. i financijskom pomoći. Odlukom Udruge Roda o bavljenju društvenim poduzetništvom postignute su višestruke koristi za zajednicu. Omogućena je bolja dostupnost platnenih pelena na hrvatskom tržištu koje imaju brojne prednosti: ugodnije su i zdravije za dijete, ne zagađuju okoliš te postižu uštedu za same korisnike. Rodina proizvodnja platnenih pelena potaknula je i druge male poduzetnike u Hrvatskoj da se odluče na njihovu proizvodnju. Za šivanje su maksimalno korišteni materijali proizvedeni u Hrvatskoj ili susjednim državama, a pelene su šivane u Zaštitnoj radionici Strukovne škole Varaždin koja zapošljava osobe s invaliditetom. Prihodi od prodaje platnenih pelena korišteni su u projektima i aktivnostima udruge u skladu s Rodinom vizijom. Kao nastavak Rodinog društveno-poduzetničkog projekta u prosincu 2012. godine osnovano je trgovačko društvo Rodin let d.o.o. u sklopu kojeg je djelovala i internetska trgovina. Udruga Roda dobitnica je nagrade za najbolje društveno poduzetništvo u 2012. godini.¹⁶⁴ U ožujku 2013. godine kada je po drugi put je dodijeljena nagrada za društveno poduzetništvo u Hrvatskoj, Udruga Roda nagrađena je za osnivanje društvenog poduzeća Rodin let d.o.o.¹⁶⁵ Iskustvo Udruge Roda pokazatelj je da poduzetnički pothvat nosi rizike i nepredviđene

¹⁶² (V.) Udruga Roditelji u akciji, dostupno na: <http://www.roda.hr>, 17. 7. 2024.

¹⁶³ Svjetska zdravstvena organizacija, Međunarodni pravilnik o reklamiranju nadomjestaka za majčino mlijeko, 1981., dostupno na: <https://www.komoraprimanja.hr/datoteke/MEDJUNARODNI%20PRAVILNIK%20O%20MARKETINGU%20NADOMJESTAKA%20ZA%20MAJCINO%20MLIJEKO.pdf> (17. 7. 2024.).

¹⁶⁴ Roda nagrađena kao najbolje socijalno poduzetništvo 2012., Udruga Roda, 2012. dostupno na: <http://www.roda.hr/udruga/o-rodin/rodin-let/roda-nagrada-na-najbolje-socijalno-poduzetništvo-2012.html> (17. 7. 2024.).

¹⁶⁵ Šimleša et al., op. cit. (bilj. 65), str. 25

okolnosti. Rast rashoda, izdaci za poslovni prostora, troškovi marketinga te neodstupanje od strogih etičkih principa i zadanih vrijednosti, doveli su do gašenja poduzeća.¹⁶⁶

Trgovina Rodinog društvenog poduzeća Rodin let d.o.o. zatvorena je sredinom 2016. godine, a krajem iste te godine, obustavljena je i proizvodnja platnenih pelena i popratnog asortimana.¹⁶⁷

¹⁶⁶ Ivana Zanze: *Izliječile smo gorčinu i radimo na novom poduzetničkom pothvatu*, Lider, 14. 10. 2018., dostupno na: <https://lidermedia.hr/aktualno/izvrsna-direktorica-roda-ivana-zanze-izlijecile-smo-gorcinu-i-radimo-na-novom-poduzetnickom-pothvatu-28139> (18. 8. 2024.)

¹⁶⁷ (V.) Rodin let d.o.o., dostupno na: <https://www.roda.hr/udruga/o-rodin-rodin-let/> 18. 8. 2024.

6. ZAKLJUČAK

Kriza države blagostanja dovela je do potrage za novim oblicima ekonomske i socijalne zaštite za koje se rješenja traže u društvenim inovacijama i drugačijim modelima poduzetništva koji omogućuju daljnji razvoj i napredak društva. Društvena ekonomija i društveno poduzetništvo pokazali su proteklih nekoliko desetljeća da se mogu vrlo uspješno nositi s gorućim problemima svjetskog gospodarstva poput visoke dugotrajne nezaposlenosti, socijalnog isključivanja, loših životnih uvjeta, siromaštva i sl. Inovativnim načinima društveni poduzetnici svojim djelovanjem zadovoljavaju potrebe ugroženih skupina i rješavaju probleme lokalnih zajednica, prepoznaju prilike gdje zakazuju tržišna ekonomija i javni sektor te koristeći hrabrost i kreativnost savladavaju prepreke potičući promjene i stvaranje boljih uvjeta za cijelo društvo.

Sam koncept društvenog poduzetništva postoji nekoliko desetljeća no tradicija uzajamne pomoći radnika i građana, zajedničkog djelovanja radi društvene koristi te ublažavanje siromaštva i nejednakosti osobito kroz zadrugarstvo stara je više od stoljeća. Nalazi se između države i tržišta, a njegova je osobitost što glavni cilj poduzetničkog djelovanja nije stvaranje dobiti već postizanje nove društvene vrijednosti. U Republici Hrvatskoj njegov je razvoj u neposrednoj vezi s djelovanjem organizacija civilnoga društva.

Rast i razvoj društvenog poduzetništva u Hrvatskoj vodi rješavanju potreba najugroženijih skupina kao i problema lokalnih zajednica. Kako bi se iskoristile sve mogućnosti sektora za postizanje višestrukih društvenih koristi potrebno je konkretnim i snažnijim djelovanjima stvoriti odgovarajući pravni, financijski i institucionalni okvir za razvoj te osigurati stabilan sustav mjera i aktivnosti za poticanje poslovanja društvenih poduzetnika. Političke nestabilnosti te posljedice ekonomske krize uzrokovane pandemijom bolesti COVID-19 nisu bile poticajno okruženje te su dodatno usporile razvoj društvenog poduzetništva.

Europska unija je prepoznala značenje društvene ekonomije kao jednog od ključnih elemenata u prevladavanju trenutačnih društvenih i ekonomskih problema. U Hrvatskoj nedostatak sustavne javne potpore razvoju sektora nadomještaju aktivnosti samih aktera no bez uključivanja javnih institucija razvoj društvene ekonomije koji se praktički nalazi u samom začetku mogao bi teći vrlo sporo. Uz izgradnju pravnog okvira, dugo očekivanu bazu društvenih poduzetnika, financiranje kroz trajne oblike potpora, a ne isključivo kroz europske fondove i državne potpore, potrebno je osnažiti sam sektor poticanjem međusobne suradnje, senzibilizacijom javnosti te razvijanjem mehanizama mjerenja kvalitete djelovanja, učinka i utjecaja društvenih poduzetnika.

Unatoč problemima i izazovima s kojim se sektor suočava, uključujući nedovoljno razvijeno tržište te složene administrativne postupke, dionici vrlo aktivno pridonose svojim djelovanjima i umrežavanjem razvoju sektora. Jačanje institucionalnog okvira, financijske potpore te izrada nove strategije razvoja društvenog poduzetništva mogle bi biti vjetar u leđa pomalo tromom sektoru.

Društvu u kojem živimo nužna je takva grana poduzetništva kako bi prevladalo izazove globalizacije, konzumerizma i loših posljedica djelovanja današnje forme kapitalizma. Društveno poduzetništvo dokazano je važan pokretač pozitivnih promjena u društvu, a to je ono što hrvatskom gospodarstvu i društvu u cjelini treba.

Bibliografija

- ACT grupa, dostupno na: <http://act-grupa.hr> (17. 7. 2024.).
- ACT Grupa, *ACT Grupa - Konzorcij za samoodrživu lokalnu zajednicu*, videozapis, 2013., dostupno na: <https://vimeo.com/85197563> (17. 7. 2024.).
- Roginek, I., ACT Grupa, *Intervju u časopisu Udruga.hr*, siječanj 2017., dostupno na: <https://udruga.hr/intervjui/igor-roginek/> (17. 7. 2024.).
- Baletić, Z. (ur.), *Ekonomski leksikon*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1995.
- Baturina, D., *Konceptualiziranje socijalnog poduzetništva i izazovi razvoja područja*, *Ekonomska misao i praksa*, vol. 22, br. 1, 2013., str. 123-142.
- Bećirović, S., *Švedska JAK banka – primjer alternativnom pristupu u bankarstvu*, *Ekonomski izazovi*, vol. 3, br. 6, 2014., str. 71-91.
- Begović, Bego, B., *Pitomača kroz prošlost I*, vlastita naklada, Pitomača, 2015.
- Bežovan, G., *Neprofitne organizacije i kombinirani model socijalne politike*, *Revija za socijalnu politiku*, vol. 2, br. 3, 1995., 195-214.
- Bežovan, G., *Preispitivanje okvira i potencijala za razvoj kombinirane socijalne politike u Hrvatskoj*, *Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao i sociologijska istraživanja okoline*, vol. 12, br. 1-2, 2003., 87-108 str.
- Bežovan, G., *Privatni neprofitni sektor i razvoj socijalnog režima u Hrvatskoj*, *Revija za socijalnu politiku*, vol. 3, br. 3, 1996., 299-311 str.
- Bežovan, G., *Razvoj organizacija civilnog društva kao pretpostavka uspješne reforme socijalne države u Hrvatskoj*, *Politička misao: časopis za politologiju*, vol. 40, br.1, 2003, 72-91 str.
- Bežovan, G., *Zakonski, politički i kulturni okvir za razvoj civilnog društva u Hrvatskoj*, *Revija za socijalnu politiku*, vol. 10, br. 1, 2003., 23-44 str.
- Bežovan, G.; Ivanović, M., *Razvoj civilnog društva u Hrvatskoj*, Program UN-a za razvoj, Zagreb, 2006., dostupno na: https://issuu.com/undphr/docs/razvoj_civilnog_dru_tva_u_hrvatsko (17. 7. 2024.).
- Bežovan, G.; Zrinščak, S.; Vugec, M., *Civilno društvo u procesu stjecanja povjerenja u hrvatskoj i izgradnje partnerstva s državom i drugim dionicima*, CERANEO/CIVUS, Zagreb, 2005.
- British Council Croatia, *Socijalno poduzetništvo*, videozapis, 2012., dostupno na: <https://youtu.be/3m1XbcOs-2g> (17. 7. 2024.).
- British Council, *Vještine za društveno poduzetništvo*, dostupno na: <http://www.britishcouncil.hr/programi/drustva/vjestine-za-drustvene-poduzetnike> (17. 7. 2024.)

Buble, M.; Buble, M., *Poduzetništvo*, ASPIRA visoka škola za menadžment i dizajn, Split, 2014.

Buble, M.; Kružić, D., *Poduzetništvo-realnost sadašnjosti i izazov budućnosti*, RRIF Plus, Split, 2006.

CEDRA, dostupno na: <http://www.cedra.hr> (17. 7. 2024.).

CERANEO, dostupno na: <http://www.ceraneo.hr> (17. 7. 2024.).

Chaves, R.; Monzón Campos, J. L., *Socijalna ekonomija u Europskoj uniji*, *Revija za socijalnu politiku*, vol. 17, br. 1, 2017., str. 113-138.

Civilno društvo br. 11/12, *Nacionalna zaklada za razvoj civilnoga društva*, 2006., <https://prod-admin.zaklada.civilnodrustvo.hr/uploads/cfV7dk62Li8ObAt0hHZItUw5ae3IZRKd.pdf> (17. 7. 2024.).

Cluster za eko-društvene inovacije i razvoj CEDRA, <https://www.cedra.hr/klaster/> (17. 7. 2024.).

Comolli, L.; Varga, E.; Varga, P., *Pokreni se. Iskustva održivog socijalnog poduzetništva u Hrvatskoj*, Nonprofit Enterprise and Self-sustainability Team (NESsT), Zagreb, 2007., dostupno na: https://udruge.gov.hr/UserDocsImages/UserFiles/pokreni_se.pdf

Dan društvenih poduzeća 2012., dostupno na: <https://www.poduzetnistvo.org/news/dan-drustvenih-poduzeca-2012> (17. 7. 2024.).

Dees, G. J., *The Meaning of Social Entrepreneurship*, dostupno na: <https://entrepreneurship.duke.edu/news-item/the-meaning-of-social-entrepreneurship> (17. 7. 2024.).

Efendić, S., *Mapiranje dionika društvenog poduzetništva, Analiza dionika i adresar OCD-a koji se bave DP*, Centar za ruralni razvoj CERURA HR, Sinj, 2023., dostupno na https://www.socialbiz.cerura.hr/images/Science/Mapiranje/MAPIRANJE_DIONIKA_DP_-_ANALIZA_DIONIKA_I_ADRESAR_OCDa_KOJI_SE_BAVE_DP.pdf (7. 8. 2024.).

Europska Komisija/EACEA/EURYDICE, *Razvijanje ključnih kompetencija u europskim školama: Izazovi i prilike za politiku.*, Ured za publikacije Europske unije, Luksemburg, 2012., Europska komisija, A map of social enterprises and their ecosystems in Europe-Country Report: Croatia, 2014., dostupno na: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=12991> (17. 7. 2024.).

Europska komisija, Zelena knjiga Poduzetništvo u Europi 2003., EM5765 COM (2003) 27 final, 21.3.2003., dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52003DC0027&qid=1690045544513> (17. 7. 2024.).

Europski socijalni fond, dostupno na: <http://www.esf.hr> (17. 7. 2024.).

Europski socijalni fond, Poziv za dostavu projektnih prijedloga Poticanje društvenog poduzetništva, dostupno na: <http://www.esf.hr/natjecaji/socijalno-ukljucivanje/3799/> (17. 7. 2024.).

Glavina Petričević, S.; Petričević, T., *Mjerenje društvenog utjecaja u: Poduzetništvo u službi zajednice. Zbornik radova o društvenom poduzetništvu*, Nacionalna zaklada za razvoj civilnoga društva, Čakovec, 2012., str. 11-20.

Gorupić, D.; Gorupić, D. jr., *Poduzeće: postanak i razvoj poduzetništva i poduzeća*, Informator, Zagreb, 1990.

Gurney, J., *The Diggers, the Land, and direct Activisim*, dostupno na: <http://www.resilience.org/stories/2012-08-31/diggers-land-and-direct-activisim> (17. 7. 2024.).

Halter.org, dostupno na: <http://www.halter.org> (17. 7. 2024.).

Hisrich, R. D.; Peters, M. P.; Shepherd, D. A., *Poduzetništvo*, Mate, Zagreb, 2011.

Hrvatski jezični portal, dostupno na: <http://hjp.znanje.hr/index.php> (17. 7. 2024.).

Održana 3. godišnja konferencija o EU fondovima “Društveno odgovorni uz fondove EU“, *Hrvatska zajednica županija*, 11. 6. 2015., dostupno na: https://hrvzz.hr/novosti/hrvatska_zajednica_zupanija/odrzana_3_godisnja_konferencija_o_eu_fondovima_drustveno_odgovorni_uz_fondove_eu-745 (17. 7. 2024.).

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, <http://www.pilar.hr>, (17. 7. 2024.).

Kolaković, M., *Poduzetništvo u ekonomiji znanja*, Sinergija d.o.o., Zagreb, 2006.

Kružić, D., *Poduzetništvo i ekonomski rast: Reaktualiziranje uloge poduzetništvu u globalnoj ekonomiji*, *Ekonomska misao i praksa*, vol. 16. br. 2, 2007, str. 167-191.

Kuliš, D. (ur.) et al., *Mogućnosti stvaranja poticajnog poreznog sustava za razvoj i djelovanje organizacija civilnoga društva i organizacija koje djeluju za opće dobro u Republici Hrvatskoj s usporednom analizom stanja u zemljama članicama Europske unije*, Institut za javne financije Zagreb, 2009., dostupno na: <https://prod-admin.zaklada.civilnodrustvo.hr/uploads/dyK7usO7dlgRDeesgqTVwLPC8rfbESB.pdf> (17. 7. 2024.).

Leadbeater, C., *The Rise of the Social Entrepreneur*, dostupno na: <https://www.demos.co.uk/files/theriseofthesocialentrepreneur.pdf> (17. 7. 2024.).

Lešić, D., *Neprofitne udruge kao nositelji razvoja socijalnog poduzetništva u Republici Hrvatskoj*, *Obrazovanje za poduzetništvo-E4E: znanstveno stručni časopis o obrazovanju za poduzetništvo*, vol. 5, br. 2, 2015., str. 83-94

Lider, dostupno na: <https://lidermedia.hr> (18. 8. 2024.).

Lupšić, D.; Bajok, I.; Medić, M.; Glavina Petričević, S.; Petričević, T.; Fruchterman, J., *Poduzetništvo u službi zajednice, Zbornik radova o društvenom poduzetništvu*, Nacionalna zaklada za razvoj civilnog društva, Zagreb, 2012.

Mataga, Ž., *Poljoprivredno zadrugarstvo u Hrvatskoj: razvoj i temeljni problemi*, *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*, vol. 43, br. 1, 2005., str. 17-42.

Matijašević, A., *Zadružno zakonodavstvo u Hrvatskoj: razvoj i problemi legislative poljoprivrednog zadrugarstva*, *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*, vol. 43, br. 1, 2009., str. 153-170.

Miković, D., *Zaklade i filantropija u Hrvatskoj*, AED CroNGO program, Zagreb, 2003., dostupno na: [https://udruge.gov.hr/UserDocsImages/UserFiles/File/filantrop%20-%20cro\(1\).pdf](https://udruge.gov.hr/UserDocsImages/UserFiles/File/filantrop%20-%20cro(1).pdf) (17. 7. 2024.).

Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike, <https://mrosp.gov.hr/arhiva-3104-10582/novosti-10759/zavrsno-predstavljanje-nacrta-strategije-razvoja-socijalnogdruštenog-poduzetnistva-u-rh-za-razdoblje-2014-2020-10869/10869> (17. 7. 2024.).

Mirovna grupa oaza Beli Manastir, dostupno na: <https://oaza-bm.hr/oaza/naslovnica/item/842-rasprava-o-forumu-socijalnih-poduzetnika> (17. 7. 2024.).

Mjere provedbe Nacionalne strategije stvaranja poticajnog okruženja za razvoj civilnoga društva od 2012. do 2016. godine, dostupno na: <http://strategija.udruge.hr/index.php/podrucje-3.html> (17. 7. 2024.).

Nacionalna razvojna strategija Republike Hrvatske do 2030. godine, Narodne novine 13/2021 Nacionalna zaklada za razvoj civilnog društva, *Strategija djelovanja za razdoblje od 2004. - 2007. godine*, dostupno na: <https://prod-admin.zaklada.civilnodrustvo.hr/uploads/xfSqO2o5alfbo78JloNHKDueEKDoAXFd.pdf> (17. 7. 2024.).

Nacionalna zaklada za razvoj civilnog društva, *Uvod - Od vizije do promjene*, dostupno na: <http://arhiva.civilnodrustvo.hr/category/subcategory/subcategory/110> (17. 7. 2024.).

NESsT, dostupno na: <http://www.nesst.org> (17. 7. 2024.).

Novak, M.; Sikavica, P., *Poslovna organizacija*, Informator, Zagreb, 1999.

Odluka o osnivanju Savjeta za razvoj civilnoga društva, Narodne novine 140/2009.

ODRAZ, dostupno na: <http://www.odraz.hr> (17. 7. 2024.).

Oka, R.; Kusimba, Chapurukha M., *The Archaeology of Trading Systems, Part 1: Towards a New Trade Synthesis*, *Journal of Archaeological Research*, vol. 16, br. 4, 2008., str. 339-395

Okrugli stol Strategija za razvoj socijalnog/društvenog poduzetništva - pojmovi i definicije, *Iusinfo*, 15. 5.2012., dostupno na: <https://www.iusinfo.hr/aktualno/dnevne-novosti/okrugli-stol-strategija-za-razvoj-socijalnog-drustvenog-poduzetnistva-12746> (17. 7. 2024.)

Okus doma, dostupno na: <http://www.okus-doma.hr> (17. 7. 2024.).

Orelli, R.; Del Sordo, C.; Fornasari, M., *Credit and accounting in early modern Italy: the case of the Monte di Pietà in Bologna*, *Accounting History Review*, vol. 23, br. 3, 2013., str. 273-293.

Ovsenik, M., Ambrož, M., *Neprofitni autopoetični sustavi*, Alineja, Zagreb, 1999.

Parun Kolin, M.; Petrušić, N., *Socijalna preduzeća i uloga alternativne ekonomije u procesima evropskih integracija*, Evropski pokret u Srbiji, Beograd, 2008.

Pavić–Rogošić, L.; Kunović, K., *Mogućnosti razvoja zaklada lokalnih zajednica u Hrvatskoj*, ODRAZ, Zagreb, 2004.

Perčin, M.(ur.), *Socijalno poduzetništvo. Inovacija za dobrobit čovječanstva*, Organizacija za građanske inicijative, Osijek, 2011.

Perić, J.; Alpeza, M., *Policy pretpostavke za razvoj socijalnog poduzetništva: slučaj Hrvatske* u: Zbornik radova sa druge međunarodne naučne konferencije „Ekonomija integracija“. Izazovi i perspektive integracija zemalja Jugoistočne Europe, Ekonomski fakultet Univerziteta u Tuzli, Tuzla, 2011.

Perić, J.; Delić, A., *Social entrepreneurship in Croatia: Do regional disparities influence young people's perception of social entrepreneurship as a potential career path?*, *Ekonomski vjesnik: Review of Contemporary Entrepreneurship, Business, and Economic Issues*, vol. 27, br. 1, 2014., str. 81-92.

Petričević, T., *O društvenoj ekonomiji i društvenom poduzetništvu u: Poduzetništvo u službi zajednice. Zbornik radova o društvenom poduzetništvu*, Nacionalna zaklada za razvoj civilnoga društva, Čakovec, 2012., str. 11-20.

Petričević, T., *Zakonodavni i institucionalni okvir za razvoj društvenog poduzetništva u jugoistočnoj Europi*, CEDRA Čakovec, Čakovec, 2012.

Pokreni nešto svoje, *Act grupa i Philip Morris Zagreb*, 2017. dostupno na: <http://pokreninestosvoje.hr/objavljeni-rezultati-natjecaja-dobitnici-potpore-su/> (17. 7. 2024.).

Pomakonline, dostupno na: <http://www.pomakonline.com/> (5. 1. 2020.).

Prvi strukturni europski financijski instrument za društveno poduzetništvo u Hrvatskoj, <http://www.lmh.hr/o-nama/9-projekti/9-prvi-strukturni-financijski-instrument-za-razvoj-drustvenog-poduzetnistva-u-republici-hrvatskoj> (17. 7. 2024.).

Puljiz, V., *Mutualizam ili organizacije uzajamne pomoći*, Revija za socijalnu politiku, vol. 2, br. 2, 1995., str. 163-167.

Puljiz, V.; Bežovan, G.; Matković, T.; Šućur, Z.; Zrinščak, S., *Socijalna politika Hrvatske*, Pravni fakultet Zagreb, Zagreb, 2008.

Seelos, C.; Mair, J., *Social entrepreneurship: Creating new business models to serve the poor*, Business Horizons, vol. 48, br. 3, 2005., str. 241–246.

Seelos, C.; Mair, J., *Social Entrepreneurship - The Contribution of Individual Entrepreneurs to Sustainable Development*, https://papers.ssrn.com/sol3/Delivery.cfm/SSRN_ID984425_code361123.pdf?abstractid=701181&mirid=1&type=2 (17. 7. 2024.).

Socijalno poduzetništvo, videozapis, 2021. dostupno na: <https://meduza.carnet.hr/index.php/media/watch/21760>, (17. 7. 2024.).

Spreckley, F., *Priručnik za upravljanje društvenim poduzećem*, CEDRA Čakovec/British Council, Zagreb/Čakovec, 2012.

Spreckley, F., *Social Audit: A Management Tool for Co-operative Working*, Beechwood College Leeds, 1981., dostupno na: <https://locallivelihoods.com/wp-content/uploads/2020/06/Social-Audit-A-Management-Tool-1.pdf>

Sočo, A., *Sam svoj majstor. Početnica iz socijalnog poduzetništva za organizacije mladih i za mlade*, Mreža mladih Hrvatske, Čakovec, 2009.

Social Impact Award, dostupno na: <https://croatia.socialimpactaward.net/>, (17. 7. 2024.).

Šimleša, D.; Puđak, J.; Majetić, F.; Bušljeta Tonković, A., *Mapiranje novih obzora. Izvještaj o stanju društvenog poduzetništva u Hrvatskoj 2015.*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 2015., dostupno na: <https://www.pilar.hr/wp-content/uploads/2018/01/mapiranje.pdf> (17. 7. 2024.).

Šimleša, D.; Puđak, J.; Majetić, F.; Bušljeta Tonković, A., *Preko granica. Društvena ekonomija u Europi*, Institut za društvene znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 2015., dostupno na: https://www.pilar.hr/wp-content/uploads/2018/01/preko_granica_novo.pdf

Škrtić, M.; Mikić, M., *O socijalnom poduzetništvu u svijetu i u Republici Hrvatskoj*, Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu, vol. 5, br. 1, 2007., str. 153-163.

Šućur, Z., *Razvoj socijalne pomoći i socijalne skrbi u Hrvatskoj nakon Drugog svjetskog rata*, Revija za socijalnu politiku, vol. 10, br. 1, 2003., str. 1-22.

Šuntić, I.; Vorkapić, B. (ur.), *Udruge i socijalno poduzetništvo*, Organizacija za građanske inicijative, Osijek, 2010.

Tkalec, Z., *Definicija i karakteristike poduzetništva kao ključne kompetencije cjeloživotnog učenja*, Učenje za poduzetništvo, vol. 1, br. 1, 2011., str. 35-43.

Tomassini, G.; Zagorc, S.; Zagorc, S.; Polovic, Đ.; Šišević, B., *Socijalna ekonomija u Crnoj Gori*, Zavod za zapošljavanje u Crnoj Gori, Podgorica, 2006., dostupno na: <http://www.zzzcg.me/wp-content/uploads/2015/12/SOCIJALNA-EKONOMIJA-U-CRNOJ-GORI.pdf> (17. 7. 2024.)

Tratnik, M.; Stracenski, M.; Radinović, S., *Zadrugarstvo: čimbenik stabilnosti, kompetitivnosti i konkurentnosti malenih poljoprivrednih gospodarstva*, Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja, vol. 43, br. 1, 2009., str. 195-213.

Udruga Roda, dostupno na: <http://www.roda.hr> (17. 7. 2024.).

Udruga za kreativni razvoj Slap, *Socijalno poduzetništvo – pokretač razvoja*, <https://www.mmh.hr/vijesti/konferencija-socijalno-poduzetnistvo-pokretac-razvoja> (17. 7. 2024.).

Uredba o kriterijima, mjerilima i postupcima financiranja i ugovaranja programa i projekata od interesa za opće dobro koje provode udruge, Narodne novine 26/2015.

Uredba o kriterijima za utvrđivanje korisnika i načinu raspodjele dijela prihoda od igara na sreću za 2016. godinu, Narodne novine 38/2016.

Uredba o kriterijima za utvrđivanje korisnika i načinu raspodjele dijela prihoda od igara na sreću za 2017. godinu, Narodne novine 17/2017.

Uredba o Uredu za udruge Narodne novine 121/2006, 127/2007.

URIHO, dostupno na: <https://www.uriho.hr/o-nama/ustanova-uriho> (17. 7. 2024.).

Vasseur, T.; Hazl, V.; Petričević, T.; Jug, V., Šešel Sarajlić, I., *Vrednovanje djelotvornosti, učinkovitosti i učinka operativnog programa učinkoviti ljudski potencijali 2014. – 2020. GRUPA 7: Vrednovanje društvenog poduzetništva. Završno izvješće o provedenom vrednovanju*, Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike, Zagreb, 2021., dostupno na: https://www.esf.hr/wordpress/wp-content/uploads/2021/11/Zavr%CC%8Cno-izvj%CC%8C%8C%81e_vrednovanje-dru%CC%81tvenog-poduzetni%CC%81tva.pdf (17. 7. 2024.).

VERN, dostupno na: <http://www.vern.hr> (17. 7. 2024.).

Vidović, D., *Social enterprises and their ecosystems in Europe: country report: Croatia*, Ured za publikacije Europske unije, Luksemburg, 2019.

Vidović, D., *Socijalno poduzetništvo u Hrvatskoj*, Doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2012., dostupno na: https://bib.irb.hr/datoteka/611357.Davorka_Vidovic_doktorat.pdf (17. 7. 2024.)

Vincetić, V.; Babić, Z.; Baturina, D., *Definiranje područja i potencijal razvoja socijalnog poduzetništva Hrvatske u komparativnom kontekstu*, Ekonomski pregled, vol. 64, br. 3, 2013., str. 256-278.

Vidović, D., Šimleša, D., Baturina, D., *Hrvatski monitor društvenih poduzeća 2022.*, ACT Grupa, Čakovec, 2023.

Vlada RH, Nacionalna strategija stvaranja poticajnog okruženja za razvoj civilnoga društva 2006. - 2011., dostupno na: [https://udruge.gov.hr/UserDocsImages/UserFiles/NacionalnaStrategija\(1\).pdf](https://udruge.gov.hr/UserDocsImages/UserFiles/NacionalnaStrategija(1).pdf) (17. 7. 2024.).

Vlada RH, Program suradnje Vlade Republike Hrvatske i nevladinog, neprofitnog sektora u Republici Hrvatskoj iz 2000. godine, dostupno na: https://udruge.gov.hr/UserDocsImages/userfiles/Program.suradnje_prijedlog.pdf (17. 7. 2024.).

Vlada RH, Strategija razvoja društvenog poduzetništva u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2015. do 2020. godine, dostupno na: <https://www.esf.hr/wordpress/wp-content/uploads/2015/02/Strategija-razvoja-dru%C5%A1tvenog-poduzetni%C5%A1tva-u-RH-za-razdoblje-2015-2020.pdf> (17. 7. 2024.).

Vlada RH, Strategija borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti u Republici Hrvatskoj od 2014. do 2020. godine, dostupno na: <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/ZPPI/Strategije/Strategija%20borbe%20protiv%20siromaštva.pdf> (17. 7. 2024.).

Vlada RH Ured za udruge, dostupno na: <https://udruge.gov.hr/o-uredu/9> (17. 7. 2024.).

What is the Social Economy?, videozapis, 2013., dostupno na: <https://vimeo.com/126991565> (17. 7. 2024.).

Wyler, S., *A History of Community Asset Ownership*, Development Trusts Association, London, 2009. dostupno na: <http://www.communityplanning.net/pub-film/pdf/AHistoryofCommunityAssetOwnershipsmall.pdf> (17. 7. 2024.).

Yunus, M., *Bankar siromašnih : autobiografija "bankara siromašnih" : [mikrokrediti i bitka protiv siromaštva u svijetu]*, Masmmedia, Zagreb, 2007.

Yunus, M., *Za svijet bez siromaštva - socijalna poduzeća i budućnost kapitalizma*, VBZ, Zagreb, 2009.

Zadruga za etično financiranje, dostupno na: <http://www.zef.hr> (17. 7. 2024.).

Zakon o financijskom poslovanju i računovodstvu neprofitnih organizacija, Narodne novine br. 121/2014, 114/2022.

Zakon o Nacionalnoj zakladi za razvoj civilnog društva Narodne novine 173/2003.

Zakon o udrugama Narodne novine 70/1997, 106/1997, 88/2001, 11/2002.

Zakon o ustanovama Narodne novine 76/1993, 29/1997, 47/1999, 35/2008.

Zakon o zadrugama Narodne novine 36/1995, 67/2001, 12/2002, 34/2011.

Zakon o zakladama i fondacijama Narodne novine 36/1995, 64/2001.

Zlatna greda, <http://zlatna-greda.org/o-nama/>, (17. 7. 2024.).

Zrilić, N.; Širola, D., *Socijalno poduzetništvo – nova mogućnost zapošljavanja mladih u Hrvatskoj*, Zbornik Veleučilišta u Rijeci, vol. 2, br. 1, 2014., str. 59-76.

Zelena mreža aktivističkih grupa (ZMAG), dostupno na: <https://www.zmag.hr/> (17. 7. 2024.).

Žuvić, E.; Ostroški, S., *Socijalno poduzetništvo ili društveno poduzetništvo?*, Quantum21.net, listopad 2012., dostupno na: <http://www.quantum21.net/?component=q21&id=1048> (17. 7. 2024.).